



UPPSALA
UNIVERSITET

”De har sagt att vi ska vara snälla”

- En studie om högstadieungdomars delaktighet i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering

Annie Forsgren

VT 2017

Handledare: Stina Fernqvist

Masteruppsats i Sociologi, 30 hp

Sociologiska institutionen

Uppsala Universitet

Sammanfattning

Denna masteruppsats utgörs av en kvalitativ studie om ungdomars delaktighet i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering. Högstadiungdomar har intervjuats om sina upplevelser av arbetet mot mobbning i deras skolor, och på vilka sätt de själva är delaktiga i det arbetet. Delaktighet i frågor som rör en själv kan hävdas vara en grundläggande demokratisk rättighet och Skolverket poängterar att det ska vara framgångsrikt för skolor att ungdomarna är delaktiga i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering. Men på vilka sätt görs de delaktiga och vad anser de själva om skolornas arbete? Med utgångspunkt i en barndomssociologisk syn på barn, där barns delaktighet ses som något mycket komplext, analyseras ungdomarnas berättelser i denna studie. Vikt läggs vid att de vuxna behöver ge ungdomarna utrymme och information för att de ska kunna vara delaktiga. Det framkommer en bild av att ungdomarna inte delges information i någon större utsträckning och i och med det är deras delaktighet begränsad.

Nyckelord: barns delaktighet, mobbning, intervjuer

Abstract

This master thesis consists of a qualitative study about child participation in schools' work against bullying and discrimination. Young people from the age of 13 to 15 have been interviewed about their experiences regarding the work that is done against bullying in their schools, and how they themselves are involved in that work. The right to participate in questions concerning oneself can be said to be a democratic right and according to the Swedish National Agency for Education it is supposed to be important for schools to let children participate in anti-bullying work. But in what ways are they given the right to participate? And what do they think about the schools anti-bullying work? With the sociology of childhood, that views children's participation as a complex matter, as the theoretical background, the youths' stories are analysed in this study. The study shows a reality in the schools where the youths are not particularly involved, due to them not being informed properly about different areas of the anti-bullying work.

TACK!

Först och främst vill jag rikta ett stort tack till mina informanter för er tid och för att ni delade med er av era upplevelser!

Tack till Stina för ditt engagemang, din tid och din ovärderliga kunskap!

Sist men inte minst: tack till Ulf för genomläsningar, stöd och uppmuntran!

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte och frågeställningar	1
Uppsatsens disposition	2
Centrala begrepp	3
Mobbning	3
Kränkande behandling	4
Diskriminering	4
Barn och ungdomar	4
Tidigare forskning	5
Inledning	5
Orsaker och uppkomst	5
Förekomst	7
Användandet av olika program	8
Skolors lyckade och misslyckade strategier	8
Sociologins bidrag till mobbningsforskningen	9
Delaktighet	10
Skolan som institution	11
Teoretisk bakgrund	13
Barndomssociologi	13
Barn i utveckling	14
Socialisering	14
”Beings” eller ”becomings”?	15
Vuxnas kontroll och barns behov av skydd	15
Barn som individer	17
Delaktighet	17
Metod	19
Metodologisk ansats	19
Förberedelser och urval	19
Intervjuerna	22
Etiska överväganden	22
Makt och barn som kompetenta	23
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	24
Analys	25

”De har sagt att vi ska vara snälla” – En analys av högstadieungdomars delaktighet i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering.	27
Lagrum, regler och rutiner	27
Likabehandlingsplaner i Uppsala kommun	28
Begreppsdefinitioner	29
Mobbning	29
Kränkande behandling	31
Diskriminering	32
Information om begreppen	32
Upplevelser av kränkande behandling, diskriminering och mobbning	34
Ansvar	36
Vad händer när något händer?	37
Information	38
Vad de vuxna gör	39
Utrymmen för förändringar	42
Förebyggande åtgärder	43
En önskan om information	45
Sammanfattning	48
Diskussion	48
Referenslista	51
Bilagor	55
Bilaga 1 - Informationsbrev	55
Bilaga 2 - Intervjuguide	56

Inledning

Bakgrund

Mobbning är en problematik som uppmärksammas relativt ofta i media och det arbetas också praktiskt för att på bukt med detta oönskade fenomen. År 2006 skärptes kraven på skolornas arbete mot kränkande behandling och diskriminering i barn- och elevskyddslagen, och från år 2010 är dessa krav utvecklade och inkorporerade i skollagen och diskrimineringslagen (Skolverket 2011:2). Trots detta är det många skolor som får kritik för brister i deras arbete mot kränkande behandling och diskriminering (ibid. s.3). Det finns många olika program som skolor kan använda sig av i arbetet. Flera av dessa har dock kritiserats på grund av att många av dem inte är förankrade i forskning, samt att deras effekter inte går att utvärdera på ett tillfredsställande sätt eftersom skolorna oftast inte har råd eller tid att använda sig av ett helt program till fullo (Skolverket 2009:97). Många skolor använder sig i stället av delar av programmen och andra insatser. Då dessa insatser har utvärderats har det framkommit att barnens egen delaktighet är en av de viktigaste delarna för att skolornas arbete ska fungera (Skolverket 2011:17).

Frågan om barns delaktighet kan kanske vid första anblick ses som en enkel sak. Många skulle dock hävda att barns delaktighet är komplex (se t.ex. Hart 1997; James & James 2008:92; Neale 2002:456; Näsman 2004:63, 65). Barn och ungdomar befinner sig i en underställd position gentemot vuxna och deras delaktighet kan begränsas och avgränsas av vuxna. Att säga att barns och ungdomars delaktighet i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering är viktig är en sak; men vad betyder det att göra dem delaktiga? Hur görs de delaktiga?

Även i forskningsvärlden har mobbning uppmärksamats i relativt stor utsträckning, dock har företeelsen först och främst studerats inom psykologi och pedagogik och studierna har varit övervägande kvantitativa (Eriksson et al. 2002:14). Vissa aspekter av mobbning är därför mer välbeforskade än andra; exempelvis i hur stor utsträckning mobbning förekommer, vilka som utsätter andra, vilka som blir utsatta och jämförelser mellan länder kan sägas vara de främst beforskade delarna av fenomenet (Eriksson et al. 2002:13-14, 95; Forsberg 2016:19-21). Det har uttryckts ett behov av mer forskning som går djupare in på problematiken samt forskning som tar mer sociala aspekter i åtanke (Eriksson et al. 2002:95-96; Ekerwald & Säfström 2012:92-93).

Mobbning anses ofta vara något som hör till skolan och därmed till barn (Eriksson 2001:9). Den föreställningen kan ifrågasättas på flera sätt, men den gör också frågan om varför barns egna röster inte har fått höras inom mobbningsforskningen i någon större utsträckning extra viktig (Forsberg 2016:22). Generellt saknas det alltså en hel del forskning som undersöker mobbningsproblematiken genom kvalitativa metoder och mer specifikt så saknas det forskning där barnen själva får komma till tals, samt forskning där deras delaktighet i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering analyseras på djupet.

Syfte och frågeställningar

Mot bakgrund av ovanstående finns det alltså ett behov av studera mobbning på olika sätt genom ungdomars egna berättelser. Syftet med den här studien är att genom kvalitativa

intervjuer lyfta fram ungdomars egna berättelser om skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering samt diskutera och analysera deras delaktighet i det arbetet. För att avgränsa arbetet har endast ungdomar som är elever i Uppsala kommun deltagit. Även avseende dokument som inte är nationella så har endast dokument från Uppsala kommuns skolor använts. De frågeställningar som studien utgår ifrån är: Hur ser skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering ut? Och på vilka sätt görs ungdomar delaktiga i det arbetet? Samt på vilka sätt skulle ungdomarna kunna göras mer delaktiga?

Uppsatsens disposition

Uppsatsen börjar med en diskussion kring de begrepp och sammanhang som är viktiga i uppsatsen. Efterföljande passager är tidigare forskning, teoretisk bakgrund och metod. Den större och avslutande delen av uppsatsen är resultat som varvas med analys. Den påbörjas med en genomgång av lagar och riktlinjer som kontrollerar skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering; bland annat beskrivs de likabehandlingsplaner som har samlats in och därefter beskrivs och analyseras informanternas berättelser. Slutligen kommer en sammanfattning och diskussion av studien.

Centrala begrepp

För att kunna skriva en uppsats som rör sig i mobbningsfältet måste vissa begrepp definieras. Mobbning, kränkande behandling och diskriminering behöver diskuteras och även innebörden av barn och ungdomar klargöras. Då mobbning är det begrepp som är och har varit mest omdiskuterat kommer det också få det största utrymmet.

Mobbning

Mobbning har varit och förblir till viss del ett omdiskuterat begrepp (Eriksson et al. 2002:13-14). Många forskare har kunnat enas om att mobbning utgörs av kränkningar eller våld i olika former, såsom utfrysning, slag eller nedvärderande kommentarer (Forsman 2003:96-97; Ekerwald & Säfström 2012:117-118; Eriksson 2001:10-11). De aspekter som framför allt har debatterats är om det krävs att det pågår under en längre tid, upprepade gånger eller om det behöver vara en grupp som utsätter en enskild individ för att det ska kallas för mobbning (Eriksson et al. 2002:13-14). Mobbning är ett begrepp som använts under en lång tid och innebörden av begreppet har skiftat parallellt med samhällets värderingar (Skolverket 2009:87). Från och med år 2009 har de lagar som är gällande (såsom skollagen och diskrimineringslagen) uteslutande använt termerna ”kränkande behandling” samt ”diskriminering” i stället för mobbning (ibid. 13) och mobbningsbegreppet kan därför sägas vara en aning förlegat. Psykologiforskaren Dan Olweus som ofta anges som en av de största inom mobbningsforskning (Eriksson et al. 2002:19) definierar mobbning som att ”A student is being bullied or victimized when he or she is exposed, repeatedly and over time, to negative actions on the part of one or more other students.” (Olweus 1997:496). Trots att denna definition kommit att bli etablerad så fortsätter diskussionen och mobbning har även kritiserats som begrepp då det bakom användningen av begreppet kan dölja sig former av utsatthet som kan behöva adresseras på ett annat sätt, såsom sexism, rasism, homofobi och så vidare (Eriksson et al. 2002:35).

I den här uppsatsen används alla tre begreppen; kränkande behandling, diskriminering och mobbning. ’Mobbning’ är det mest använda begreppet i tidigare forskning, därför används det också då det refereras till denna. Dock är det i många officiella dokument såsom i skolornas ’likabehandlingsplaner’ vanligt att begreppen ’kränkande behandling’ och ’diskriminering’ används i större utsträckning varför dessa begrepp används i stor utsträckning. Dock behövs det en grundläggande förklaring och ståndpunkt från min sida avseende hur jag definierar mobbning eftersom det används i stor utsträckning i uppsatsen. Jag har valt att se det som de flesta ser det; att det är upprepade kränkningar under en längre tid. Det jag då reserverar mig för är att det ska vara elever (som i Olweus definition). Inte enkom för att ordet elever indikerar att de måste gå i skolan, utan också för att det indikerar att det är barn eller ungdomar som det handlar om. Även att det nödvändigtvis måste vara en grupp och inte en enskild individ som utsätter en person är något som kan ifrågasättas. Det är således med viss tvekan som ordet använts och därför problematiseras begreppet eftersom jag i likhet med ovan nämnda kritiker anser att det finns en viss risk med ett slentrianmässigt användande av ordet mobbning. Det ganska otydliga begreppet betraktas ofta som ett fenomen bland barn och ungdomar (vid liknande problematik i umgänge mellan vuxna får ordet i allmänhet prefixet ”vuxen”) och det kan dölja misshandel, hot, kränkningar etc. (Eriksson 2001:9). Forskning har visat att mobbning kan leda till tecken på posttraumatiskt stressyndrom, vilket gör att mobbning kan ses som ett trauma (Idsoe et al. 2012) och aktualiserar vikten av att synliggöra vad för slags handlingar som mobbning kan avse. Utsattheten för vissa former av

mobbing kan alltså bestå av ganska grova saker och begreppet mobbing kan hävdas vara för lättvindigt. Vi tenderar också att använda ordet vuxenmobbing när det gäller vuxna. Det tyder på en syn att mobbing är något som barn gör vilket adderar till min tvekan kring att använda ordet. På grund av dessa problematiska aspekter kring begreppet har jag under hela uppsatsen försökt förhålla mig kritisk till begreppet.

Kränkande behandling

Definitionen och användningen av kränkande behandling är i Skolinspektionens¹ definition mer entydig:

Kränkande behandling är ett uppträdande som kränker ett barns eller en elevs värdighet. Kränkningarna kan bestå av till exempel nedsättande ord, ryktesspridning, förlöjligande eller fysiska handlingar. De kan äga rum vid enstaka tillfällen eller vara systematiska och återkommande. Det är absolut förbjudet för personalen i skolan att utsätta barn eller elever för kränkningar.²

Här är alltså tolkningsutrymmet gällande definitionen mer begränsat och jag kommer att hålla mig till Skolinspektionens definition eftersom studien rör sig i skolans miljö.

Diskriminering

Också innebörden av diskriminering finns det en större samsyn kring i samhället i stort än vad det gör gällande mobbing. Det finns en diskrimineringslag (2008:567) och den statliga myndighet som arbetar med detta, diskrimineringsombudsmannen (DO), definierar diskriminering på följande vis:

En förenklad beskrivning av diskriminering enligt diskrimineringslagen innebär att någon missgynnas eller kränks. Missgynnandet eller kränkningen ska ha samband med någon av de sju diskrimineringsgrunderna. Diskriminering kan vara direkt eller indirekt. Även bristande tillgänglighet, trakasserier, sexuella trakasserier och instruktioner att diskriminera är former av diskriminering.³

De sju diskrimineringsgrunderna är kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

Barn och ungdomar

Jag använder ordet barn i texten då jag i mer generella ordalag beskriver tidigare forskning och teoretisk bakgrund, då avses personer mellan 0 och 18 år⁴. I resultaten och analysen använder jag mig av ordet ungdomar och avser då personer som går på högstadiet som är mellan 12 och 16 år gamla.

¹ Jag har inte lyckats finna någon definition av mobbing på skolinspektionens hemsida.

² Kan ses på bland annat: <https://www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/Stallningstaganden/Krankande-behandling/> Senast besökt: 2017-04-09

³ Kan se på bland annat: <http://www.do.se/om-diskriminering/vad-ar-diskriminering/> Senast besökt: 2017-04-09

⁴ I likhet med Barnkonventionen (1990) kan ses på bland annat: <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten> Senast besökt: 2017-05-09

Tidigare forskning

Inledning

Forskningen kring mobbning är bred och de olika infallsvinklarna är många: varför det uppkommer, vilka som är delaktiga, vilka metoder som kan vara lämpliga att använda för att motverka kränkningar och diskriminering, samt hur olika skolmiljöer påverkar är några exempel. Pedagogiken och psykologin har länge haft de ledande rollerna inom mobbningsforskningen som till stor del fokuserat på individerna och deras sociala färdigheter, uppväxtvillkor och personligheter (Eriksson et al. 2002:13-14), och däri har man letat efter anledningar till mobbning samt riskfaktorer för att bli utsatt för mobbning eller för att utsätta andra (Forsberg 2016:19-21). En stor del av forskningen innefattar kvantitativa studier med syfte att se hur utbredd mobbning är (Skolverket 2009; Eriksson et al. 2002:95; Monks & Coyne 2011; Mishna et al. 2010). Det är även fallet när det gäller nätmobbning (Smith 2011:43-47). Nätmobbning är omdiskuterat och ses oftast som en företeelse separat från mobbning i den fysiska (skol)miljön. De som forskat på nätmobbning gör oftast detta i separata studier (se exempelvis Ianotti & Nansell 2009; Cross et al. 2009 och Mishna et al. 2009). Nätmobbning är självklart en nyare form av mobbning då det är tekniken som gör den möjlig. Jag har valt att inte skilja ut nätmobbningen genom en egen rubrik, utan forskningsresultat som rör nätmobbning refereras i samband med andra typer av mobbning.

Många anser att fältet skulle gynnas av mer sociologisk forskning (Forsman 2003:210), då denna antas kunna berika fältet med infallsvinklar utifrån sociala processer där aspekter som gruppdynamik, organisationens innebörd och påverkan av maktordningar som etnicitet, ålder och kön skulle kunna få en mer framträdande plats (Eriksson et al. 2002: 95-96; Ekerwald & Säfström 2012:92-93). Inom mobbningsforskningen har majoriteten av studierna utförts med kvantitativa metoder och avsaknaden av kvalitativa studier har uppgetts vara en påtaglig begränsning inom fältet (Eriksson et al. 2002:13, 98). I likhet med Eriksson (2001) vill jag också framhålla att trots att den större delen av mobbningsforskningen har bedrivits på skolor så finns det förekomst av mobbning på andra arenor och ett problem kan vara att vi direkt tänker på barn och skolor när vi tänker på mobbning (s. 9, 15, 26). Hur barns och ungdomars förutsättningar, sociala liv och hur kränkningar och diskriminering ser ut kan skilja sig ganska avsevärt mellan olika länder. På grund av detta fokuserar detta avsnitt mestadels på den forskning som rör svenska förhållanden då även denna studie kommer handla om skolor i Sverige.

Orsaker och uppkomst

Mycket av den forskning som bedrivits inom detta område syftar till att undersöka orsakerna till varför mobbning uppkommer. Dels har det undersökts om det finns anledningar till varför vissa utsätter andra för kränkningar, och om det gör det; vilka dessa anledningar kan tänkas vara. Dels har de utsatta studerats; har de något gemensamt, och i sådana fall vad? Förklaringarna till varför vissa mobbar och vissa blir utsatta är många. Kortfattat kan sägas att de korrelationer som har hittats är bland annat att de som har få vänner, funktionsvariationer och särskilda behov löper risk för stigmatisering och därmed en större risk att bli utsatta för mobbning (Forsman 2003:93-93). Detta medan de barn som är aggressiva och har en hemmiljö som är präglad av omsorgssvikt är mer benägna att utsätta andra för mobbning (Smith 2011:45-46).

Olweus, vars forskning om mobbning inleddes på 70-talet, har hävdats vara den största inom fältet i Sverige (Forsman 2003). Han har bland annat forskat om vilka som tenderar att utsätta andra för mobbning och vilka som oftast är de utsatta. Olweus beskriver att flertalet personer antar att det är de som sticker ut, som är udda på något sätt som blir utsatta för mobbning, något han själv inte funnit vetenskapligt stöd för (Olweus 1997:499). Dock beskriver han att de pojkar i hans studier som blivit utsatta för mobbning kan delas in i två kategorier. Den första är de pojkar som är tillbakadragna och tysta och oftast är fysiskt mindre än andra pojkar. Den andra kategorin pojkar är de som uppvisar hyperaktivitet och låg koncentrationsförmåga (ibid. 499-501). Här kan dock påpekas att de egenskaper som Olweus listar, som att som pojke vara fysiskt mindre och tillbakadragen, kan vara normbrytande i många kontexter vilket också kan sägas kvalificeras som "udda". Det finns annan forskning som visar att ungdomar uttrycker att de som blir utsatta är "udda", och att det därför betraktas i jämnåriggruppen som att är deras fel att de blir utsatta (Forsberg 2016:28, Svahn & Evaldsson 2012). Denna oenighet kanske har sin grund i en avsaknad av konsensus kring vad som anses vara "normbrytande" eller "udda". Det ska också påpekas att pojkar oftare skyller på den som blir utsatt medan flickor skyller på de som utsätter. En av de främsta anledningarna till detta hävdas vara att pojkar både förväntar sig och accepterar maktkamper i högre utsträckning; att konkurrens och rivalitet är förväntat utifrån normer kopplade till maskulinitet men inte i samma utsträckning till femininitetsnormer (Carlerby et al. 2013:776).

Enligt Olweus (1997) är de som utsätter andra för mobbning oftast pojkar som tenderar att ha ett aggressivt beteende, sakna empati och att vara fysiskt större än andra pojkar (s.499). Vidare säger hans forskning, som bedrevs på 70-talet, att dessa pojkars aggressivitet har sin grund i mödrarnas svaghet i uppfostran samt fädernas aggressivitet (Skolverket 2009:30). Detta uttalande från Olweus sida kan idag anses kontroversiellt då han tillskriver föräldrarna olika ansvar utifrån deras kön. Det finns dock forskning som påpekar att olika föräldrastilar och föräldrarnas delaktighet i den ungas liv påverkar huruvida den unga utsätter andra för mobbning samt att det är i samverkan med den ungas egen aggressivitet, skolmiljön, vänner och familjeklimatet som helhet som bristerna i föräldraskapet spelar roll (Carlerby et al. 2013).

På temat vad som anses vara socialt acceptabelt och normbärande inom en skola finns det forskare som har påpekat att det är de normer som omger eleverna som påverkar vad som anses normalt och inte. De skolor som har ett klimat där hierarki och förtryck är det premierade blir mobbning en accepterad social handling (Skolverket 2009:81; Ekerwald & Säfström 2012:72). Olika forskning riktar alltså fokus på olika saker, somliga riktar fokus mot individerna som utför mobbningen medan andra riktar den gentemot skolans och samhällets klimat.

Ekerwald & Säfström (2012) riktar kritik mot den mobbningsforskning som bedrivits genom att peka på en hel del faktorer som sällan poängteras inom fältet och belyser områden där de anser att ett sociologiskt synsätt skulle kunna bidra mycket. De skriver att Olweus teorier verkar anta att den utsatta och den som utsätter är helt olika kategorier av människor trots att mycket forskning har pekat på att rollerna som mobbare och de som blir mobbad ofta överlappar varandra (119, 167). Vidare riktas kritik mot Olweus perspektiv på barn som väsensskilda från vuxna och att det är barns och ungas ondska som uttrycks i mobbning (ibid. 119; James & James 1998:10-13). Denna kritik är jag enig med, dock är deras vidare resonemang kring att det, i likhet med hur forskning i våld i nära relationer kommit att

utvecklas, kanske bör vara förövaren och inte den utsatta som ska studeras (Ekerwald & Säfström 2012:149) problematiskt då en större helhetsbild fortfarande är frånvarande.

Förekomst

Många studier som gjorts inom detta fält är kvantitativa och ofta syftar de till att se hur många som blir utsatta för mobbning, hur många som utsätter andra samt om det finns könsskillnader (Forsberg 2016:22) och vilka faktorer som är utmärkande för de inblandade (Eriksson et al. 2002: 95). Detta gäller, kanske till och med i större utsträckning, även nätmobbning (Rivers, Chesney & Coyne 2011: 214-215). Sverige är ett av de länder som har lägst rapporterad förekomst av mobbning bland skolelever (Skolverket 2009:26, Carleby et al. 2013:776). En förklaring till detta uppges vara att länder med låga inkomstskillnader har lägre prevalens av mobbning. Ju mer jämställt samhälle, desto mindre mobbning (Carleby et al. 2013:780). Det här är något som förmodligen skulle behöva studeras mer och visar därför en av de luckor som finns i mobbningsforskningen. En anledning till att det väcker frågetecken är att det kan vara så att mindre jämställda samhällen tenderar att ha mer segregerade skolor och dessa elever torde alltså ha mer gemensamt med sina klasskamrater och de skolor med en rik blandning av elever borde ha en större grogrund för konflikter utifrån elevernas olikheter. Ekerwald & Säfström argumenterar för att mobbning frodas i mer auktoritära skolmiljöer (s. 72), vilket kan förklara den låga prevalensen av mobbning i Sverige. Gällande nätmobbning så är det än mycket liten andel barn som rapporterar att de har blivit utsatta för detta i Sverige (Skolverket 2011:185). Nätmobbning är i relation till ”vanlig mobbning” mindre förekommande nästan överallt i världen (Cross et al. 2012:287-288). Det ska dock poängteras att det finns frågetecken kring hur nätmobbningen definieras, både av forskarna och informanterna och vilken påverkan det kan ha på resultaten.

Forskningen påvisar överlag att pojkar både utsätter andra för mobbning i större utsträckning och är mer utsatta för mobbning än flickor (Forsman 2003:20, Carleby et al. 2013: 776). Dock verkar detta ha skiftat genom åren och Skolverket skriver både 2009 och 2011 att det är relativt jämt fördelat mellan pojkars och flickors utsatthet men pojkar utsätter fortfarande andra i större utsträckning. I Skolverkets undersökning från 2016 skriver forskarna återigen att det är lite vanligare för pojkar att utsättas för kränkande behandling (s. 74). De skillnader som rapporteras mellan åren anses dock inte vara signifikanta (ibid.). I organisationen Friends rapport⁵ från 2016 påpekas att flickor är mer utsatta än pojkar och i förlängningen mer rädda för trakasserier. Detta skiljer sig från Skolverkets resultat från 2009 där det var ganska jämnt fördelat mellan pojkarna och flickorna. Något som kan ha påverkat detta är den oenighet som finns kring vad som är mobbning, vad som är kränkande behandling och vad som är diskriminering. Ungdomarna kan ha svarat annorlunda om det exempelvis fanns specifika frågor om sexuella trakasserier eller kränkningar jämfört med om det endast fanns frågor med termen mobbning. Det påpekas ofta att flickors sätt att utsätta varandra för mobbning är mer osynligt och också mer outforskat (Olweus 1997, Forsman 2003, Svahn & Evaldsson 2012). Vidare finns det också en hel del forskning som påvisar att flickor är mer utsatta än pojkar på nätet, så kallad nätmobbning, samt att pojkar är överrepresenterade bland de som utsätter andra för mobbning på nätet (Skolverket 2009:20, Wang et. al. 2009; Mishna et. al. 2011; Mishna et. al. 2010). Svahn & Evaldsson (2011) noterar att flickor oftare använder mer indirekta former av mobbning för att utesluta andra. Flickor tenderar att manipulera och

⁵Friends är en intresseorganisation som arbetar mot mobbning, gör årliga rapporter där de redovisar resultaten från egna kvantitativa undersökningar.

medvetet utesluta andra och använder sociala resurser och umgänget med varandra för att bygga sociala hierarkier och behålla eller ta makt (s. 491, 493). Teorier kring att pojkarnas dominans över flickor i en könsmaktsordning präglad av ojämlikhet mellan män och kvinnor har stor påverkan på detta finns också inom fältet och att denna dominans i förlängningen också skapat denna könsmässiga skillnad. Flickor och pojkar har skapat olika strategier för att förhålla sig till underordning och makt (Carlerby et al. 2013:776). Pojkar har enligt denna ansats ett mer öppet och aggressivt förhållningssätt medan flickor verkar i det stängda och tysta rummet, vilket inte uppmärksammas av skolpersonal på samma sätt som pojkarnas beteende (Skolverket 2009:34).

Användandet av olika program

Arbetet mot mobbning i skolor idag följer sällan eller aldrig ett så kallat ”program” fullt ut (Skolverket 2011). Det finns dock mängder av olika program som har influerat arbetet och delar av dessa program har använts och används fortfarande, även om skolorna inte är tvingade att göra det enligt nuvarande riktlinjer (Skolverket 2009). Utifrån detta finns det en poäng i att se på vilka grunder dessa program är byggda och hur forskningen kring programmen sett ut.

Skolverket (2009) har gått igenom åtta av de mest välkända programmen där det undersökts hur väl de är förankrade i forskning. 2011 gjorde Skolverket också en undersökning på skolor för att se om de åtta programmen är effektiva. Dock visade sig detta var svårt eftersom det är mycket ovanligt att programmen används till fullo i skolor. Samtliga skolor i undersökningen använde flera program samtidigt eller endast delar av program. Skolverket (2011) riktade därför in sig på att se vilka enskilda insatser som fungerar och hur väl de olika programmen är förankrade i forskning. Genom detta samt med stöd av elevernas och personalens erfarenheter har forskarna jämfört programmens innehåll och dragit slutsatser kring vilka effektiva insatser som programmen innehåller (s. 48-50).

Samtliga åtta program får kritik av Skolverket i den första undersökningen från 2009, men till viss del på olika områden. Exempelvis beskrivs intresseorganisationen Friends program ha en svag vetenskaplig förankring (Skolverket 2009:113) medan ett annat program som heter KOMET beskrivs ha sin grund i känslö- och beteendemässig terapi (KBT) och har däri en vetenskaplig förankring. Skolverket kritiserar dock att utbildningen för lärarna inom programmet inte kan antas vara tillräcklig för att de ska kunna ägna sig åt terapi i klassrummet (ibid. S 124). Vidare så får Olweus program kritik utifrån att den forskning som programmet baseras på är många år gammal samt att Olweus har utvärderat sig själv (s.147-148). Även resterande program får kritik utifrån svag forskningsförankring.

Sammanfattningsvis kan sägas att de program som erbjuds idag inte har forskningsförankring i tillräcklig grad samt att vissa av dem inte är tillräckligt riktade gentemot anti-mobbningsarbete utan har sin grund i annat, exempelvis ett program som beskrivs vara grundat för att användas mot droganvändning men trots det har använts i anti-mobbningsarbete.

Skolors lyckade och misslyckade strategier

Generellt kan sägas att två av de viktigaste aspekterna som framhålls för att en skola ska lyckas förhindra och stoppa mobbning är att hela skolan är delaktig i arbetet, samt att elevernas delaktighet får tyngd. Vidare är det så att flickor och pojkar skiljer sig även i detta avseende. Det som är produktivt i arbetet med flickor kan vara kontraproduktivt i arbetet med

pojkar och tvärtom (Skolverket 2011:14). Skolverkets rapport *Utvärdering av metoder mot mobbning* från 2011 är en stor studie där forskare har sett över skolors arbete kring mobbning för att utröna vilka faktorer som ger bäst resultat. Här framkommer att de mest effektiva insatserna mot mobbning är: att elever medverkar i det förebyggande arbetet mot mobbning, att skolor arbetar med uppföljning och utvärdering, kooperativa lag, att det finns rutiner för åtgärder samt att personalen är utbildad och har förståelse för kränkningar och mobbning. De två insatser som visat sig vara mest effektiva för både pojkar och flickor är för det första att eleverna får vara delaktiga i arbetet genom att de i hög grad är med de vuxna i att främja en god social atmosfär, för de andra är att det finns kooperativa lag i någon form så som antimobbningsteam eller liknande. För flickorna har det också visat sig vara effektivt med rastvaktssystem och med uppföljningar och utvärderingar som utförs regelbundet medan det för pojkarna är mer effektivt med relationsfrämjande arbete mellan elever, dokumentation av ärenden, ordningsregler samt disciplinära strategier (s. 17-19). Forskarna erbjuder inte någon tolkning av dessa skillnader men skriver att de skillnader som finns mellan vilka insatser som är effektiva för flickor respektive pojkar tydligt visar på behovet av att varje skola behöver kartlägga och analysera sina egna förhållanden. De beskriver vidare att de har lyckats visa att vissa insatser är effektiva men att skolor med fördel bör använda sig av flera metoder. För att kunna göra detta på bästa sätt bör de dock själva utvärdera, analysera och planera (s. 14). De beskriver vidare att det är främjande att elever är delaktiga i det förebyggande arbetet men inte att de arbetar som kamratstödare eller liknande som ska stoppa pågående mobbning. De skriver att det kan ha att göra med att om de ska lägga sig i pågående mobbningsituationer så hamnar de själva i ett utsatt läge (s.17), kanske för att de andra eleverna inte ser på dem som auktoritetspersoner.

Ahlström (2009) skriver om sin studie där han med frågeformulär och intervjuer med elever, lärare och rektorer har undersökt vilka faktorer hos skolledningen som är effektiva för höga akademiska resultat samt låga nivåer av mobbning. I studien framkom att de skolor som har en ledning som arbetar aktivt med den sociala miljön i skolan och där eleverna får vara mycket involverade har lägre prevalens av mobbning. Studien påvisade också att de rektorer som hävdar att mobbning inte förekommer på deras skolor oftare har skolor där mobbning är utbredd. De rektorer som tar mobbning på allvar och uppmärksammar dess existens har oftast lägre förekomst av mobbning på sina skolor (s. 34-36).

Sociologins bidrag till mobbningsforskningen

Eriksson (2001) fokuserar dels på avsaknaden av kvalitativ sociologisk forskning på mobbning, dels på skolvärldens betydelse för uppkomsten av mobbning. Han resonerar kring två olika förklaringsmodeller för mobbning som har ganska starkt fäste. Den första är Olweus förklaring att det ligger hos individerna; de utsatta och förövarnas personliga egenskaper. Den andra är psykologen Gunilla Björks förklaringsmodell som kretsar kring att det är ett spel om makt som skapar mobbning (Eriksson 2001:13, kan ses utförligt i Björk 1999). Det Eriksson poängterar är att möten mellan sådana personer knappast sker enbart i skolan och att maktspel också bör äga rum i andra kontexter vilket gör att mobbning även bör studeras i dessa andra kontexter (s. 13). Eriksson poängterar att viss forskning också har bedrivits på arbetsplatser och att mobbning också förekommer där, enligt Eriksson är det cirka 2 % som uppger utsatthet i skolan enligt Skolverket och 4 % beräknas av andra forskare vara utsatta för mobbning i arbetslivet (s. 9). Eriksson argumenterar vidare för att det finns vissa saker som definierar skolor och arbetsplatser och därför kan spela roll för uppkomsten av mobbning. De förhållanden som Eriksson argumenterar för kan spela roll är; att personerna på skolan/arbetet

har begränsade möjligheter att välja sina samaktörer, att de ska vistas på arenan under en längre tid och att det är svårt att lämna utan större kostnader; sociala eller ekonomiska. Eriksson önskar mer utvecklad och djupare forskning på andra arenor som också har dessa egenskaper såsom ålderdomshem, fängelser och idrottsföreningar (s. 16). Även Ekerwald och Säfström (2012) poängterar att samhället i stort är ojämnt och definieras av en ojämlig uppdelning av makt och status reproducerar denna ojämlighet i skolan vilket skapar en arena för mobbning (s. 173,175).

Förutom sin egen artikel från 2001 har Björn Eriksson tillsammans med Odd Lindberg, Erik Flygare och Kristian Daneback skrivit forskningsöversikten *Skolan – en arena för mobbning* på uppdrag av Skolverket år 2002. Här beskrivs än en gång hur fältet är dominerat av en syn på mobbning som någon som kan kopplas till individens egen disposition trots att en hel del forskning pekar på att det finns strukturella skillnader som behöver utforskas vidare (s. 13). De beskriver exempelvis att andelen utsatta för mobbning tenderar att sjunka ju längre upp i åldrarna man kommer men att andelen som utsätter andra är likadan även i äldre grupper vilket anses behöva en vidare förklaring än individuella personlighetsdrag (s. 60).

Ahlström (2009) har i sin avhandling studerat kopplingar mellan ledarskap, sociala mål och ungdomars delaktighet i förhållande till mobbning. En del i Ahlströms studie har redan dryftats och en annan del kommer att beskrivas nedan. Dock är det viktigt att nämna hans avhandling under denna rubrik då den är en av få sociologiska studier som gjorts på mobbning i Sverige.

En relativt ny avhandling är skriven av Forsberg (2016) och handlar om elevers syn på mobbning. Forsberg intervjuade 87 elever från fjärde till åttonde klass och hon har även med data från intervjuer gjorda i USA där 46 elever intervjuades (s. 7). Även här poängteras avsaknaden av kvalitativ forskning på fältet och speciellt forskning om mobbning där barn själva får komma till tals (s. 9). Forsbergs fyra artiklar i avhandlingen bygger på intervjuerna och fokus är att belysa elevernas egna åsikter. De två första artiklarna berör hur eleverna beskriver situationer där de ser mobbning och hur de resonerar kring att inte ingripa, eller att ingripa. Den sista artikeln fokuserar på flickornas förhållningssätt till mobbning, där flickornas diskussioner och resonemang kring mobbning lyfts fram (s. 12). Den tredje artikeln är den som kan sägas vara närmast denna studie. I den fjärde artikeln är syftet att belysa hur barn själva resonerar och förstå hur och varför mobbning existerar, och genom det få en bättre förståelse för vilka sociala processer som barn lyfter fram som viktiga. Sammanfattningsvis så visar den artikeln på att eleverna förstår och förklarar mobbning utifrån social ordning och hierarkier. De beskriver det som att mobbning används för att positionera sig själv i den sociala ordningen (s. 80-81).

Delaktighet

Barns delaktighet i relation till anti-mobbningsarbete är ett relativt outforskat område. Ahlströms (2009) studie samt Skolverket (2011) påpekar att barns delaktighet i arbetet kring skolmiljön är av vikt för att minska frekvensen av mobbning. Det saknas dock en större diskussion i dessa studier gällande vad barnens delaktighet innebär: på vilket sätt de ska vara delaktiga och hur de har varit delaktiga. I Ahlströms kvantitativa studie svarar ungdomar i klass nio på flera skolor på frågor om de uppfattar att det förekommer mobbning på deras skola samt om de anser att de är delaktiga i skolans arbete i stort. Trots att flera av frågorna till informanterna i Ahlströms studie rör delaktighet kan det påstås vara svårt att faktiskt fånga

in både prevalensen av mobbning och kanske framför allt ungdomarnas delaktighet med hjälp av kvantitativ metod. I likhet med Eriksson et al. (2002) vill jag poängtera att det finns en svårighet i att använda sig av kvantitativa metoder gällande mobbning (s. 100-101), kanske främst för att mobbning är ett diffust begrepp och det är svårt att klargöra vad ungdomarna menar när de kryssar i att det förekommer eller inte förekommer mobbning på deras skola i ett frågeformulär. Avseende delaktigheten så går inte heller Ahlström i sin artikel in på någon teori kring hur barns och ungdomars delaktighet kan påverkas av deras position i samhället och hur det kan påverka deras delaktighet.

Forsberg (2016) skriver att det saknas kvalitativ forskning gällande barns egen syn på mobbning (s. 22). Hennes egen avhandling fokuserar på barn som åskådare till mobbning, sociala hierarkier samt hur barn använder mobbning som ett verktyg i sociala samspel (s. 78-81). Även Forsman (2003) påpekar farorna med att underskatta hur viktigt barns delaktighet är (s. 229). Hans studie av skolors riktlinjer kring mobbning har dock inte fokus på detta och det nämns inte i någon större utsträckning. Skolverket (2016) har i en kvantitativ undersökning försökt ta reda på hur delaktiga barn känner sig i skolan. Fokus är dock på hur de är delaktiga i arbetssätt, läxor, prov, läromedel, regler och inläring. Delaktigheten i anti-mobbningsarbetet är inte med i undersökningen. Den här studien kan alltså påstås fylla en lucka i forskningen kring barns delaktighet i skolvärlden.

Skolan som institution

Att få en utbildning anses vara den huvudsakliga sysslan för barn i västvärlden (Mayall 2002:63). Vi har skolplikt upp till nionde klass i Sverige (Skollagen (2010) 7 kap. 2 §) vilket aktualiserar frågan om skolan som en mer eller mindre tvingande institution. Tidigare forskning har pekat på att skolmiljön har en påverkan på förekomsten av mobbning på grund av olika attribut som tillskrivs skolan som till exempel en auktoritär stressfull miljö där ungdomarna ska prestera (Ekerwald & Säfström 2012:72) samt att man inte har möjlighet att välja vilka andra som befinner sig i miljön tillsammans med en (Eriksson 2001:16). Det är därför relevant att kort nämna något om skolan som miljö och sammanhang. Vikten av skolmiljön har poängterats av sociologer inom mobbningsforskningen, vilket som fält betraktat har dominerats av psykologin. Detta anses till stor del ha utelämnat betydelsen av miljön till förmån för de inblandade individernas beteenden (Eriksson 2001:14).

Även om skolan är en institution med en del tvingande inslag kan den inte påstås vara en total institution enligt Erving Goffmans (1983[1973]) definition, det vill säga som en plats där "ett stort antal människor i en liknande situation lever ett instängt, och formellt administrerat liv under en längre tid, avskurna från samhället utanför." (Goffman 1983[1973]:9). Skolan uppfyller inte alla dessa kriterier men den har vissa likheter med en total institution och bör ändå betraktas som en form av institution i någon mening. Som Goffman (1983[1973]) beskriver så definieras en institution bland annat av att den tar medlemmarnas tid i anspråk "... och utgör något av en värld för dem; varje institution har kort sagt inneslutande tendenser." (s.13). I skolor finns det också noggrant planerade dagar där alla gör samma sak tillsammans och det är en stor grupp (elever) som administreras och övervakas av en mindre grupp (skolpersonalen) (Goffman 1983[1973]:13-15).

På många sätt kan ungdomars vardag överlag sägas vara kontrollerad av vuxna. En stor del av dagen tillbringas i skolan, en institution som är skapad av vuxna och där finns regler som oftast införs och kontrolleras av vuxna. Ungdomars fritid är också ofta kontrollerad av vuxna,

organiserade fritidsaktiviteter tenderar att vara styrda av en eller flera vuxna ledare. Även i det offentliga rummet kan vuxna ibland kontrollera ungdomarna, det är oftast vuxna som har skapat de olika miljöerna och på olika vis tenderar vuxna att i alla fall försöka ha en viss kontroll över ungdomarnas fritid (Gough & Franch 2005, James 2009, Jans 2004).

Enligt Eriksson (2001) kan ungdomarnas begränsade möjlighet att välja vilka andra personer som finns i skolan ha påverkan på att mobbning uppkommer (s. 16). Forskning har visat att mobbning lättare uppkommer i auktoritära miljöer med hård disciplin. Elever blir stressade och stressen visar sig då genom mobbning av andra (Ekerwald & Säfström 2012:72-73). Svenska skolor kan kanske inte påstås vara särskilt auktoritära men stress kan ändå uppstå då ungdomarna förväntas lyssna på de vuxna samt prestera skolmässigt samt socialisera på ett, enligt de vuxna, bra sätt med varandra och skolpersonal. Barn i skolan beskriver ofta att de behöver förhålla sig till vuxna och att de vuxna har auktoritet över dem (Mayall 2002:28-29). Det argumenteras också att ungdomars relationer med jämnåriga är väldigt viktiga för deras utveckling (Frönes 2009). Detta i sig rimliga påståenden kan ha konsekvenser för ungdomar som inte passar in i de rådande gruppnormerna på skolan. James & James (2008) skriver att skolan på många vis är gjord exakt likadan för alla barn och även om vissa får extra hjälp eller dylikt så förväntas de alla att till viss del följa en nationell läroplan (s.113-115). Det är skrivet utifrån hur skolan ser ut i andra länder, och i Sverige finns ganska mycket utrymme för att elevernas olikheter ska beaktas. De ska följa läroplanen, men utifrån deras egna förutsättningar och behov.⁶ Dock kan man ändå hävda att reglerna och riktlinjerna är skapade med en tanke om hur barn är och utifrån en föreställning om hur deras vardagsliv ska se ut (James, Jenks & Prout 1998:41-42), även i Sverige. Barn förväntas vara likadana som de andra barnen i sin jämnåriga grupp (Näsman & Närvänen 2006:5) och det antagandet påverkar med stor sannolikhet hur skolor och skolsystem är uppbyggda.

⁶ Läroplanen för grundskolan. Kan ses på: <https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/laroplan> senast besökt: 2017-05-09

Teoretisk bakgrund

Barndomssociologi

Denna uppsats genomsyras av teorier och tankesätt som definieras som barndomssociologiska. I detta avsnitt kommer det att redogöras för vad detta perspektiv innebär och dess relevans för uppsatsen. Avsnittet inleds med en generell beskrivning för att sedan gå vidare in på de begrepp som är centrala. Delaktighet kommer att diskuteras djupare då det är av stor vikt i detta arbete.

Studier av barn och barndom har under lång tid haft en syn på barn som personer med en passiv roll och som att deras eget agerande inte är av vikt (Corsaro 2005:7). Barns fysiska omognad har fått deras sociala identiteter att uppfattas som omogna (Wyness 2006:9). Barndomssociologin växte fram som vetenskapligt fält parallellt med förarbetena till barnkonventionen. Inom den barndomssociologi som idag råder ses barn som personer med aktörskap i bemärkelsen att de själva uppfattar, tolkar, agerar och skapar mening i sina liv. Deras åsikter ses som något som ska tolkas genom deras eget perspektiv och inte bli dekonstruerat och konstruerat av vuxna (Näsman 2004:53). Inom barndomssociologin anses barndom och barns varande och liv vara värt att studera såsom det ser ut i sig självt, samt hur barnen ser det, inte enbart i relation till vuxnas syn på det (James & Prout 1997:4). Att studera barn som sociala aktörer och inte enbart studera dem som objekt under utveckling (James & James 2012:120). Som James & James (2012) uttrycker det så är social aktör "A concept that recognises the active part that children can play in everyday social life" (s.120). Barndomssociologin framhåller att det är genom att försöka förstå hur barn ser på sina liv och hur de konstruerar sina barndomar som vi kan börja bygga en arena där deras rättigheter kan synliggöras (Mayall 2000). Det barndomssociologiska perspektivet betonar att det som definierar barndom är det som sägs och anses om barndom, inte att det finns en i grunden given definition av barndom. Barndom är en social konstruktion som görs begriplig i sitt specifika kulturella, historiska och sociala sammanhang. Med grund i detta talar barndomssociologin om barndomar i plural, eftersom barndom ser olika ut för olika personer (Wyness 2006:10, 25). Barndomssociologin har sitt fokus på barn som "sociala aktörer", personer med aktörskap. Barn är delaktiga i att konstruera kunskap och de är delaktiga i sina dagliga erfarenheter (Mayall 2002:22). Att de är delaktiga i beslutsfattandet och att deras åsikter tas på allvar i frågor som rör dem har en stor plats i den här uppsatsen. Aktörskapet och delaktigheten kommer att diskuteras vidare längre ned. Men det är viktigt att notera att detta är en av grundpelarna inom barndomssociologin.

Barndomssociologin riktar kritik mot det starka fäste som utvecklingspsykologin har inom synen på barn (Bühler-Niederberger 2010:158). Utvecklingspsykologin har till viss del legat till grund för synen på att barn följer ett och samma mönster i sin utveckling; att alla barn har en relativt likadan barndom (Wyness 2006:85-87). Som en motvikt till detta är en mycket viktig del av barndomssociologin att barn och barndom ses som sociala konstruktioner (James & Prout 1997:3, Näsman 2004:54), detta för att förstå föränderligheten i vad barn och barndom betyder, samt för att kunna ifrågasätta vad vi ålägger dessa begrepp för innebörd. Vidare har barn ofta setts som en del i en familj och deras egna liv och villkor har inte studerats separat från detta. Barnen har ofta osynliggjorts genom detta och deras livsvillkor förtjänar också att bli studerade (Näsman 2004:53-54). Samhället stänger inte endast ute barn genom att i laglig mening anse dem som mindre kapabla att fatta egna beslut, utan tillskriver även personer egenskaper utifrån deras ålder vilket medför att vissa nivåer av mognad och ansvarskänsla endast är tillgängliga för personer i vissa åldrar. Genom detta riskerar barn att

inte betraktas som individer och istället förbises genom antaganden om dem som grupp (ibid. 56-57).

Inom barndomssociologin ifrågasätts stereotyper och de saker vi tar för givet när det gäller barn, vilket även kan internaliseras och normaliseras av barnen själva. Att tala om vad ”barn är” och vad ”barn behöver” kan vara vanskligt då det döljer barns individuella behov, det är viktigt att se barn som en marginaliserad grupp som ses som homogen och där andra grupper tar sig friheten att ha ett tolkningsföreträde kring vad barn är och behöver. Det är lätt att göra en jämförelse med kvinnor som har kämpat och kämpar ifrån en utsatt position, dock ska det poängteras att det är ännu viktigare när det gäller barnen eftersom de själva inte är delaktiga i forskningsvärlden (Bühler-Niederberger 2010:160-162) och det är vi som studerar barndom som måste ha dessa teorier i åtanke när vi försöker belysa barns situationer.

Utifrån att barn ses som ”ofärdiga” och inte tillräckligt kompetenta beskriver barndomssociologin barn som en marginaliserad grupp i samhället. Barn diskrimineras utifrån sin ålder genom att de ignoreras och utestängs från beslutsfattandet enkom på grund av sin ålder. Deras individuella kvalifikationer och sätt att fatta beslut ignoreras (Näsman 2004:57). Genom att förstå och se barn som en marginaliserad grupp är det lättare att förstå vikten av att lägga fokus på barns egen förståelse för sin situation, samt att ge dem tolkningsföreträde gällande sina egna upplevelser (Mayall 2002:112). Att studera barns delaktighet och syn på sin situation utan detta teoretiska ramverk riskerar att falla relativt platt. En förståelse för deras position i samhället och hur deras delaktighet och aktörskap tenderar att begränsas är nödvändigt för att till fullo analyseras delar av deras vardag.

Barn i utveckling

Socialisering

Barndomssociologin har riktat kritik mot synen på barn som finns inom utvecklingspsykologin; att barn följer ett visst utvecklingsmönster och att de är ofullständiga innan de har fullgjort alla utvecklingssteg (Wyness 2006:85-87). Även inom sociologin har barn setts som en ”fara för samhället”, och som att de har ett behov av att socialiseras in i samhället genom en socialisering som bör överses och hanteras av vuxna (ibid. s. 89 – 90). Socialisering av barn har setts som vuxnas ansvar snarare än något som sker i samspel med barn (James & James 2008:127). Den dominerande synen har varit att barns liv är i behov av kontroll för att de själva ska utvecklas till normal fungerande vuxna personer (Wyness 2006:95). Barndomssociologer argumenterar istället för att man ska se relationen mellan vuxna och barn som mer dynamisk eftersom barn är eller bör vara delaktiga i sin egen inläring och de blir inte enkom lärda av vuxna (James, Jenks & Prout 1998:127; Bühler-Niederberger 2010:159; James & James 2008:127-128).

Vidare finns en viss ambivalens kring huruvida barn ska socialiseras av andra barn (Wyness 2006:92-93) då det dels uppmuntras av vuxenvärlden att barn har kompisar och deltar i ett socialt liv med sina jämnåriga och vissa former av socialisering tillskrivs dessa relationer. Dels finns det en kvarleva av tanken om det ”onda barnet” där barns ondska kan komma fram om inte vuxna kontrollerar dem och uppfostrar dem, att barn som lämnas ensamma löper en hög risk för att mobba varandra (James, Jenks & Prout 1998:10-11). Jämnårigsocialisering kan vara av godo men behöver kontrolleras av vuxna för att säkerställa att de inte socialiserar varandra på ”fel sätt”. Barn i grupp ses ofta som något som behöver extra mycket kontroll av vuxna (James & James 2008:97; Wyness 2006:83). Barn ska skyddas från miljöer där ”ondska frodas” och det finns en oro för att den kan göra det om inte vuxna kontrollerar barngrupper. Barn utan tillsyn och uppfostran är ett hot mot sin egen utveckling men också mot den sociala ordningen där de ska passa in (James, Jenks & Prout 1998:10-11). Barn

socialiserar i grupp med varandra men är sällan eller aldrig frånskilda från vuxenvärlden då de gör det (Wyness 2006:186-188).

Den barndomssociologiska kritiken av hur barns socialisationsprocess ofta förstås är av vikt för denna uppsats. Det går inte att bortse från att vissa former av mobbning, kränkande behandling och diskriminering kan vara delar i en socialiseringsprocess samt att sociala mekanismer i jämnårigsocialisationen ses som problematiska, barnen är utvecklingsobjekt som ska socialiseras på rätt sätt. Synen på barn som personer i behov av vuxna för att socialiseras är av vikt även i skolmiljön och elevernas relation till lärarna i denna process påverkar skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering kan förstås mot bakgrund av detta. Med barndomssociologi som teoretisk grund är det lättare att se att barn inte bara är ofullständiga personer som väntar på att bli vuxna (med vuxnas hjälp), utan att de är dem de är (James, Jenks & Prout 1998:14) och de är i högsta grad delaktiga i sin egen socialisering. Denna kritik och dessa teorier är nödvändiga verktyg för att kunna analysera och problematisera det som framkommer i informanternas berättelser i denna uppsats.

”Beings” eller ”becomings”?

Enligt det barndomssociologiska perspektivet så finns det en generaliserad syn på barn som ofullständiga och att de behöver utvecklas innan de blir fullgoda personer – vuxna (Wyness 2006:81). Wyness (2006) beskriver en natur/kultur-dikotomi där barn står för natur och vuxna för kultur. Modellen för tankarna till hur kvinnor på olika sätt har betraktats som ofullkomliga i relation till den fullgoda mannen. I Wyness modell beskrivs barn som enkla, omoraliska, asociala och person i blivande medan de vuxna tillskrivs attributen; komplexa, moraliska, sociala, och person i varande och vuxna ses som ”beings” medan barn ses som ”becomings” (s. 81) eller som ”not-yets” (Qvortrup 1994:7). Det framtidsorienterade sättet att se barn riskerar vidare att befästa synen på barn som ”ofärdiga”, och inkapabla att fatta sina egna beslut (Näsman 2004:52-53). Detta leder till att det finns en syn på att det endast är vuxna som är fullgoda medborgare och endast när man är en fullgod medborgare kan man få fullständiga rättigheter (James & James 2008:111) och deras socialisering är fulländad.

Utvecklingsperspektivet, i vilket barn ses som ”becomings”, har länge haft en ledande roll inom studier av barn och barndom (Corsaro 2005:7-8, Näsman 2004:53-56; Qvortrup 1994:6-7). Barn har setts som ”becomings”, det vill säga att fokus har legat på deras utveckling inför framtiden. De liv som de kan antas få i vuxen ålder har varit det som samhället fokuserat på. Detta gör att det finns en risk att det som spelar roll för barn medan de är barn nedprioriteras och osynliggörs och de problem som de har här och nu marginaliseras och den ledande tanken blir att det går över och därför inte är så farligt (Näsman 2004:55; Trondman 2013:8-9). En av riskerna med att se barn som ”becomings” är att det kan dölja deras erfarenheter som villkorats av klass, kön och etnicitet. Det kan täcka över att de också påverkas av dessa villkor medan de fortfarande är barn (Trondman 2013:13). Att se barn som ”beings” istället för ”becomings” gör att fokus lättare kan läggas på hur de påverkas medan de är barn. De saker som pågår i ett barns liv som inte kan antas ha påverkan på deras framtid förtjänar också att lyftas fram, diskuteras och respekteras. Barndomssociologin påpekar alltså vikten av att det som påverkar barn spelar roll i deras tillvaro nu, inte bara för att det kan vara en fara för deras utveckling (Wyness 2006:98).

Vuxnas kontroll och barns behov av skydd

Barndomssociologer har påpekat en spänning som finns mellan barns behov av skydd och deras delaktighet. Synen på barn som ofullständiga och i behov av vuxnas kontroll, omsorg och beskydd har kallats ”omsorgsperspektivet” (se t.ex. Eriksson & Näsman 2011).

Omsorgsperspektivet står i kontrast till delaktighetsperspektivet, som istället framhåller barn

som moraliska aktörer med förmågan att agera och påverka (ibid. s. 24, se även James & James 2012:106; Wyness 2006: 227). Vidare beskrivs att barn ses som sårbara och oskyldiga samtidigt som de saknar kompetens vilket medför att de behöver skyddas av vuxna. En del i den problematiken är att alla barn ses på det sättet oavsett personliga egenskaper och förmodas vara i samma behov av skydd (James & James 2012:140-141). Vuxenvärlden vill skydda barnen och fattar därför beslut över deras huvuden och utan att tillfråga dem, detta förgivet tagna behov av omsorg och skydd begränsar barnens delaktighet (James & James 2012:13). Antaganden om vad som är ”barns bästa” står därför ibland i konflikt med barnens rätt till delaktighet. Rätten till skydd står ofta över barnens andra rättigheter och det finns en oro för att om barn får fullständiga rättigheter så kommer det innebära att deras behov av skydd inte till fullo tillgodoses. Det skapar en tillvaro för barn där rätten till skydd och utveckling, men inte till personlig eller social autonomi, tillgodoses (Wyness 2006:227, 11).

Inom barndomssociologin argumenteras det för att lösningen på den här motsättningen inte behöver vara att barns rättigheter och delaktighet begränsas, inte heller att barn inte längre ska skyddas och idealet är inte en värld där barn fattar beslut helt självständigt (Wyness 2006:26). Delaktighetsperspektivet och omsorgsperspektivet kan integreras i varandra, till exempel genom att betrakta barns delaktighet som en del av omsorgen (Eriksson & Näsman 2012:24). Den här spänningen är relevant i analysen i detta arbete. Hur skolpersonalen förhåller sig till eleverna och hur arbetet mot kränkande behandling och diskriminering är uppbyggt behöver ses i förhållande till detta.

Vidare finns det också en tanke om att barn ska skyddas från vuxenansvar samtidigt som de ska lära sig att vara ansvarstagande. Such och Walker (2004) beskriver denna motsättning i att det finns en oro kring barn som tar för mycket vuxenansvar samtidigt som det ses som att ansvarstagande lär dem oberoende och alltså utvecklar dem (s. 232). I sin studie påvisar Such och Walker att barn är medvetna om att de ska ta ansvar och ser det inte som något negativt. De förstår konsekvenser av olika handlingar och engagerar sig i ansvarstagande handlingar. Synen på att barn ska leva ett liv fritt från ansvar överensstämmer inte med deras faktiska liv och de har en förståelse och förmåga till ansvar som inte alltid uppmärksammas (s. 239-241). Barn är moraliska aktörer med en moralisk förmåga (Bråkenhielm 2004:19). Att tänka på barn som icke-moraliska och att se barndom som något som är fritt från ansvar har en stark koppling till detta arbete. Om skolvärlden ser barn på det viset så finns en stor risk för att deras delaktighet och plats inom arbetet mot kränkande behandling och diskriminering ifrågasätts och marginaliseras.

I förhållande till ansvar och moral riktar Wyness (2006) återigen kritik mot den utvecklingspsykologiska synen på barnet i allmänhet och Piaget i synnerhet. Piagets tanke om att barn inte förstår hur andra uppfattar saker har skapat många problematiska situationer för barn där vuxna inte håller dem ansvariga för sina handlingar. Wyness exemplifierar med att lärare ibland kan ha svårt för att hålla barn ansvariga för rasistiska handlingar. De tänker att barnen inte förstår vad de gör och därför inte samtalar med dem kring detta. Inom barndomssociologin argumenteras det för att det är på dessa grunder som barn stängs ute från utbildning inom vad man ser som ”vuxenämnerna” såsom utbildningar inom anti-rasism och sex (s. 163). Återigen är detta en del av den barndomssociologiska teoribildningen som har en självklar del i denna studie. Om barn inte får ta del av information gällande rasism och liknande, och de inte heller hålls ansvariga om de är rasistiska mot någon annan; hur ska de då kunna vara deltagande i deras skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering?

Barn som individer

Barn har ofta setts som en del av sin familj (James, Jenks & Prout 1998:25; Näsman 2004:53-54) eller som en del av sin generationella grupp, sina jämnåriga (Mayall 2002:136; James, Jenks & Prout 1998:6-7). Även inom sociologisk forskning har barn inte alltid studerats som enskilda individer (Bühler-Niederberger 2010:156). Barn har marginaliserats och det mesta har setts ur vuxnas synpunkt och barnen har inte getts tolkningsföreträde i frågor som rör dem. Genom detta har de oftast setts endast som en grupp och sällan eller aldrig som individer (James & James 2008:133-134).

Vi ser ofta på barn som en homogen grupp och missar deras olikheter. Ett barns bästa är inte nödvändigtvis ett annat barns bästa (James & James 2008: 51-52). Barn, precis som vuxna, lever under olika förutsättningar. Olika barn tillhör olika socioekonomiska grupper (Mayall 2002:136-137), de har olika kön, sexuell läggning och etnicitet, och funktionsvariationer förekommer också bland barn (James & Prout 1997:3-4). Det har framförts som relevant att barns olikheter, mångfald samt de maktstrukturer och ordningar som finns mellan barn och vuxna och också barn emellan medvetandegörs och poängteras (Näsman 2004:62). Exempelvis i denna uppsats där skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering kommer att dryftas är det viktigt att ha detta i åtanke. Detta arbete måste undersökas utifrån tanken att barn är en heterogen grupp där alla har olika förutsättningar.

Begreppet "peer" har fått viss kritik inom barndomssociologin. På svenska kanske vi skulle tala om jämnåriga, men begreppet rymmer fler dimensioner: menas ungdomar i exakt samma ålder eller en ungefärlig sådan? Är de att betrakta som jämlikar med detta som grund? Närvänen & Näsman påpekar att en oreflekterad användning av 'peer'-begreppet kan medföra ett osynliggörande av maktrelationer barn emellan vilket bidrar till att se dem som en homogen grupp (s. 2-7). Adler & Adler (1998) har skrivit mycket om hur dynamiska komplexa grupper av barn faktiskt är. Barn förväntas vara likadana som andra i sin jämnåriga grupp (Närvänen & Näsman 2006:5) och den synen gör att sociala insatser riktade mot barn förväntas fungera likadant för alla barn. Det finns också en förväntan om att alla barn ska höra hemma i sin grupp av "peers", vilket inte alltid är fallet. Även barns grupper har in- och utsystem och innehåller maktspel såsom olika tekniker för inkludering och rekrytering av andra barn som är önskvärda i gruppen, samt uteslutning av de som inte är det (Adler & Adler 1998:57). "Peer"-begreppet antyder att barn är jämlikar och förekomsten av mobbning är ett av bevisen för att detta inte är fallet. I denna studie är ungdomarnas individuella förutsättningar, hur deras umgänge fungerar och olikheter viktiga att belysa och ha i åtanke. Att ha en barndomssociologisk teoribildning som grund möjliggör en analys av ungdomarnas berättelser där deras individuella egenskaper får utrymme.

Delaktighet

Den största delen av mitt arbete handlar om barns delaktighet. Därför ägnas en stor del av detta teoriavsnitt åt att se på hur delaktighet formulerats inom barndomssociologin trots att begreppet har kommit upp och till viss del diskuterats även i ovanstående avsnitt. Exempelvis så har den tidigare nämnda spänningen mellan omsorgsperspektivet och delaktighetsperspektivet en stor inverkan på barns möjlighet att vara delaktiga. Förutom den spänningen har det i flera barndomssociologiska arbeten framförts att barn tillåts vara delaktiga med villkor satta av vuxna; barn tillåts nyttja sin rätt att tala om de vuxna skapar utrymme för det (James & James 2008:92; Neale 2002:456). Barns delaktighet är tätt förenad med hur deras eget aktörskap ser ut samt hur andra förhåller sig till dem. Vilka förutsättningar

som finns för att barn bereds möjlighet att vara delaktiga är därför också av vikt. I ett samhälle byggt av vuxna för vuxna är risken stor att barn inte ges utrymme eller uppmuntran att vara delaktiga (Näsman 2004:63,65).

Ett teoretiskt verktyg för att synliggöra och analysera barns grad av delaktighet i olika sammanhang är Roger Hart's delaktighetsstege i åtta steg (Hart 1997:8). Stegen används i analysen i den här uppsatsen som ett sätt att belysa hur ungdomarnas berättelser indikerar olika nivåer av delaktighet. De första tre stegen kan egentligen inte ens sägas vara reell delaktighet utan snarare uttryck för manipulation, dekoration och symbol. Dessa steg avser situationer där barn närvarar och därför ser ut att vara delaktiga, de har dock inte själva valt det och kan inte sägas vara aktivt deltagande (Näsman 2004:66). Hart (1997) definierar manipulation som när vuxna anser att målet helgar medlen. Det exempel han använder är när barn bär politiska plakater trots att de inte har blivit informerade om dessa frågor och därför inte är aktivt deltagande. Dekoration exemplifierar Hart med tillställningar där barn sjunger och dansar men inte har varit involverade i organiserandet av tillställningen. Symbol förklarar Hart med de gånger barn får stå för värderingar och åsikter utan att ha blivit till fullo informerade. De blir ålagda att säga att de tycker på ett visst sätt utan att ha fått fullgod information och utrymme att skapa sin egen åsikt (s.9).

Det fjärde steget är ”informerad”. Här får barnet alltså information, vilket enligt Hart är det som möjliggör att barn är reellt delaktiga och inte endast närvarar. I detta fjärde steg får barnet alltså information och förväntas då kunna bilda sin egen uppfattning, dock blir hen tilldelad en uppgift av vuxna. Det som kan anses problematiskt kopplat till detta är att de vuxna ger informationen till barnet och barnet har ingen möjlighet att påverka vilken information eller vilken uppgift som följer därpå. Det är viktigt att påpeka den maktobalans som finns och det kan tänkas att de vuxna medvetet eller omedvetet inte ger barnet all information utan har en underliggande tanke med vilken information som ges och på vilket sätt (Näsman 2004:67).

Det femte steget; ”konsultation” ger större utrymme för barnets egna åsikter, barnet blir här konsulterat och inte bara informerat. Det sjätte steget ”beslutsfattande på vuxnas initiativ” innefattar även att barnen deltar i beslutsfattandet trots att det hela är initierat av vuxna. Det sjunde steget är ”barns initiativ och styrning” och det åttonde är ”beslutsfattande på barns initiativ” (Hart 1997:8). Det går att ifrågasätta varför dessa sista steg kommer i denna ordning. Det sjunde steget kan ses som ett steg där barn har större inflytande än i steg nummer åtta. Näsman (2004) förklarar att det inte nödvändigtvis behöver vara så. Barn kan ibland ses som en egen grupp i samhället och att de självklart ska få bestämma själva över saker som rör dem som grupp, att det är sådana beslut som avses i sjunde steget. De beslut som avses i åttonde steget kan antas vara sådana som är viktiga för samtliga personer i samhället, inte bara barnen. Det är viktigt att barn även anses vara tillräckligt kompetenta och fullgoda medborgare och får delta i beslutsfattande som rör samhället i stort (s. 71).

Barns delaktighet har huvudrollen i denna studie, och delaktigheten förstås utifrån detta teoretiska ramverk. Dock är även barns socialiseringsprocesser, barn som en marginaliserad grupp och samtliga ovanstående teoretiska tankegångar hjälpsamma för att kunna belysa och analysera ungdomarnas berättelser på ett sätt som kan hävdas ha en bra grundförståelse för deras liv.

Metod

I det här avsnittet redogörs det för hur informanterna har rekryterats, hur urvalet sett ut samt vilka metoder som har använts för datainsamling samt analys. Löpande i texten diskuteras begränsningar, representation och andra metodologiska aspekter som varit viktiga för genomförandet av studien. Även den etiska aspekten och maktförhållanden i intervjusituationen diskuteras.

Metodologisk ansats

Den metod som använts är kvalitativ. Syftet med studien är att belysa och analysera hur ungdomars deltagande i skolors arbete mot mobbning och kränkande behandling ser ut. En kvantitativ studie i detta fall hade endast kunnat visa på vissa delar av detta. Om eleverna hade svarat på enkäter kring hur de ser på sitt deltagande hade mycket information gått till spillo. Begränsade svar på en enkät kan endast fånga in en liten del av ungdomarnas skolvardag. Ungdomarnas resonemang och vidare förklaringar av olika begrepp och situationer får utrymme i en kvalitativ studie. Deras svar blir mer uttömmande och gissningar kring vad de menar med vissa uttryck och begrepp kan få en förklaring. Om de svarar ja eller nej på en fråga om de har sett mobbning i en enkät kan deras uppfattning om vad mobbning innebär inte fångas in. Utifrån den barndomssociologiska ståndpunkt som arbetet har så ses barns delaktighet som något komplext, och att enkom se om ungdomarna svara ja eller nej på en fråga om huruvida de känner sig delaktiga i arbetet hade inte kommit till botten med detta.

För att förstå och analysera hur barns delaktighet ser ut inom ett visst område måste mycket information inhämtas, detta eftersom deras delaktighet är, som vi har sett i teoriavsnittet, komplex. Att lyssna till barns resonemang kring olika aspekter av skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering ger en vidare och mer färgrik bas att analysera. Som Kvale (1997) påpekar är det en av de större styrkorna med intervjuer; de kan plocka upp olika personers uppfattning om samma ämne och samtidigt ge en mångsidig bild av den komplexa verkligheten (s. 14).

Förberedelser och urval

Under min studietid som mastersstudent har jag haft en studie inom mobbningsforskningen i åtanke. Då jag skrev min kandidatuppsats gjorde jag en dokumentanalys. Utifrån det så kände jag mig mest bekväm med dokumentanalys och tänkte därför i banor kring att studera ungdomars delaktighet i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering utifrån dokument. Vid närmare eftertanke och efter samråd med min handledare så föreföll det dock mer intressant och värdefullt med intervjuer parallellt med dokument som material. Dokumenten har dock inte analyserats utan endast använts för att ge en mer omfattande bild av hur skolan arbetar med dessa frågor och hur ungas delaktighet formuleras och hanteras i dessa texter. Att studera ungdomars syn på delaktighet och inte enkom hur det porträtteras i dokument ger en rikare bild och känns mer i linje med studiens teoretiska ramverk. Jag har därför gått igenom alla likabehandlingsplaner från högstadieskolor i Uppsala kommun samt genomfört tio intervjuer med ungdomar som är elever på högstadieskolor i Uppsala kommun. De två olika materialen (dokumenten och intervjuerna) samspelar med varandra då dokumenten på vissa sätt beskriver den skolvärld som eleverna också beskriver. Att analysera intervjuerna med förkunskapen om vad som står i likabehandlingsplanerna ger en relevant bakgrund till ungdomarnas beskrivningar. Likabehandlingsplanerna från de skolor där intervjuerna har genomförts är inte kopplade till respektive skola då syftet med genomgången

av likabehandlingsplanerna är att visa på hur arbetet ser ut i stort samt på grund av anonymitetsskäl för de ungdomar som har intervjuats.

Det första steget i studien var att samla in alla likabehandlingsplaner och planer mot kränkande behandling och diskriminering från högstadieskolorna i Uppsala kommun. Skolorna har själva valt att skriva ihop dessa och därför kallas de förenklat för likabehandlingsplaner i uppsatsen. Flertalet av skolorna hade sina planer på hemsidan. Totalt finns det 27 högstadieskolor i Uppsala kommun⁷. Nio skolor hade likabehandlingsplaner på sin hemsida som var uppdaterade och gällande för nutid. Jag skickade e-post till rektorerna på de resterande 18 skolorna. Av dessa svarade nio stycken (en rektor för två skolor), varav fyra uppgav att de hade uppdaterade planer och resterande fem att de inte hade det. Sex stycken svarade inte och hade heller inte någon likabehandlingsplan tillgänglig på sin hemsida. Av 27 skolor fanns alltså tillgång till elva uppdaterade likabehandlingsplaner och elva likabehandlingsplaner som inte är uppdaterade och därmed avser tidigare läsår. Av dessa är 13 stycken likabehandlingsplaner och plan mot kränkande behandling och diskriminering. Sju stycken är endast planer mot kränkande behandling och diskriminering. Det ska dock nämnas att en av de uppdaterade kallas för en "Elevhälsoplan" och kan inte benämnas som en likabehandlingsplan. Jag har även tagit del av Uppsala kommuns mall för likabehandlingsplaner. Skolorna behöver inte följa den mallen exakt men vissa av dem har gjort det.

För att få tag på informanter skickades e-post till tio skolor. De skolor som kontaktades var antingen skolor som svarat på ovan nämnda mail eller skolor där jag sedan tidigare har kontakt med någon i personalen. Tre svarade att de inte hade möjlighet att hjälpa till och fem svarade inte alls. I slutändan var det två skolor som var behjälpliga i att hitta informanter. I den första skolan var det en lärare som lämnade ut informationsbrevet (bilaga 1) till fyra olika klasser. I dessa klasser var det totalt två elever från årskurs åtta och två elever från klass nio som deltog i intervjuer. Då jag hade svårigheter att få till stånd intervjuer på fler skolor återvände jag till denna skola och fick då intervjua två elever till från åttonde årskursen. Den skolan har cirka 300 elever i årskurserna sex till nio.

I den andra skolan var jag närvarande på skolan under en dag. Jag pratade med en niondeklass i början av deras lektion samt i början av en lektion där elever från flera niondeklasser deltog. Utöver detta stod jag under lunchtiden i skolans korridor och samtalade med elever samt lämnade ut informationsbrevet. Antalet elever som var intresserade samt godkände att jag tog emot deras mobiltelefonnummer för att påminna dem om att ta med samtyckesblanketten tillbaka var nio stycken. Antalet elever som hade med sig ifylld samtyckesblankett och intervjuades på den skolan var fyra stycken, två elever från årskurs nio och två från sjunde årskursen. Två av dessa elever har intervjuats samtidigt då det var deras önskemål. Den här skolan är något större och har cirka 500 elever i årskurserna sex till nio.

Avseende urvalet så är det relativt homogen grupp som har intervjuats. De flesta är tjejer, endast två av de intervjuade är pojkar. Många av de elever som intervjuades i första skolan är delaktiga i den skolans version av "kamratstödjare". Detta kan såklart påverka resultatet på vissa vis då de bör ha en större insyn i skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering. Deras beskrivningar innehåller ofta referenser till denna grupp och det kan

⁷ Kan ses på <https://www.uppsala.se/skola-och-forskola/grundskola/grundskolor-hitta-och-jamfor/> Senast besökt: 2017-05-03

också påstås berika resultatet i och med att de har en annan infallsvinkel än de andra eleverna. Dock är spridningen mellan åldrar relativt stor. På den ena skolan blev endast personer från klass åtta och nio intervjuade, men på den andra skolan var det två stycken från sjunde klass och två stycken från nionde klass.

Att det är en mycket stor majoritet tjejer som deltagit i studien kan antas påverka utgången. Ungdomarna beskriver olikheter mellan könen när det gäller kränkande behandling och diskriminering. I tidigare forskning framkommer skillnader mellan könen när det gäller prevalensen av utsatthet, att utsätta andra och även formerna av utsatthet. Inom ramen för detta arbete så har inte tid funnits till att hitta fler informanter och genom det jämna ut könsdiskrepansen. Syftet med studien är dock inte att påvisa samband mellan kön och utsatthet för kränkande behandling och diskriminering, eller perspektiv på delaktighet i arbetet mot detsamma utan att studera hur ungdomar ser på sin egen delaktighet i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering. Detta syfte borde vara möjligt att uppnå ändå och en diskussion kring hur pojkars syn på detta kan skilja sig finns med i analysen. Denna studie kan därför ses som en utgångspunkt för vidare undersökningar av ungdomars delaktighet i skolors arbete mot diskriminering och kränkande behandling. Det är svårt att komma förbi skolans gate-keepers (de som ger tillstånd för att projekt ska ske på skolan; så som rektor eller kurator) och processen kompliceras ytterligare av det ofrånkomliga kravet att ungdomarna ska ha med sig en samtyckesblankett hem till sina föräldrar och sedan påskriven tillbaka till skolan. Flertalet ungdomar har uttryckt en vilja att delta men har inte haft någon ifylld samtyckesblankett med sig vilket har gjort en intervju omöjlig utifrån forskningsetiska riktlinjer (se t.ex. <http://www.codex.vr.se/manniska1.shtml>). Sammanfattningsvis har kontakten med informanter komplicerats många gånger på vägen men de intervjuer som genomförts har resulterat i ett rikt material.

Det skall även nämnas att det endast är två skolor från samma kommun som är representerade i denna studie. Detta gör självklart att det inte är representativt för samtliga elever och skolor i Sverige, vilket inte heller ligger i denna kvalitativa studies anspråk. Dock är alla högstadieskolor i Sverige ålagda att ha en så kallad "likabehandlingsplan" (3 kap. 16§ diskrimineringslagen) och en "plan mot kränkande behandling och diskriminering" (6 kap 8 § skollagen), dessutom ligger alla skolor under Skolverkets ansvar och en viss likriktning bör finnas i alla högstadieskolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering.

Totalt genomfördes tio intervjuer. Det är inom tidsramen för detta arbete det som var möjligt på grund av de tidigare nämnda hindren att komma i kontakt med skolor och i förlängningen deras elever. Trost (2005) skriver att urvalet ska göra att man känner att man kan svara på de forskningsfrågor man ställt och att de uppfyller målet med studien (s 110). Det anser jag att det gör. En större studie hade eventuellt kunnat göra resultaten mer generaliserbara, ett urval med fler pojkar och från fler skolor hade också varit att föredra för att öka generaliserbarheten och den möjliga variationen i datan. Dock hävdar jag att utifrån de premisser som jag arbetat efter att antalet intervjuer är fullgott och kan ge en bild av hur ungdomars delaktighet i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering ser ut. Det material som finns i studien är tillräckligt för att kunna analyseras utifrån syftet som studien har, jag har med tio intervjuer uppnått en mättnad. Såsom Kvale (1997) påpekar så kan kvalitet för kvantitet vara det bästa (s. 163). Hade fler intervjuer gjorts kunde det ha lett till för mycket material att bearbeta i förhållande till avsatt tid och analysen hade kunnat bli haltande av den anledningen.

Intervjuerna

Jag har god vana vid samtal med ungdomar genom mitt fleråriga arbete inom socialtjänsten. Då jag arbetat med ungdomar har jag inte bara tränat på samtal med dem utan har även genomgått flera utbildningar i ämnet. Min teknik, min förmåga att lyssna och ställa följdfrågor samt hur avslappnad jag har varit har utvecklats ytterligare under arbetet med uppsatsen. Som Trost (2005) påpekar så krävs det flertalet intervjuer och mycket övning för att bli ”bra” på detta. Frågan är dock vad som kännetecknas som ”bra”. Det är svårt att svara på men jag upplever mig vara van vid att samtala med ungdomar och har tränats i det under en längre tid.

Intervjuguiden (bilaga 2) har använts i samtliga intervjuer. Dock har frågorna inte ställts i samma ordning vid varje intervju och olika följdfrågor har använts, även följdfrågor som inte står med i intervjuguiden då de avsett saker som informanten berättat som inte har kunnat förutses. Intervjuerna kan därför betraktas som semi-strukturerade (Trost 2005:19). Denna vad man kan kalla låga grad av standardisering (ibid.) var ett val från min sida eftersom informanterna kan antas ha olika former av kunskap och erfarenheter kring ämnet. Dessutom ser arbetet mot kränkande behandling och diskriminering olika ut på olika skolor och det hade inte gått att förutse hur detta såg ut samt vilka delar ungdomarna skulle adressera. De olika insatserna på skolorna har krävt vidare beskrivningar och inneburit att intervjuerna sett olika ut. Informanterna är mellan 13 och 15 år gamla vilket inte har krävt en anpassning av intervjufrågorna. Kunskapen om skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering har snarare varit mycket individuell och inte hängt samman med åldern på informanterna.

Samtliga intervjuer har skett i lokaler (klassrum eller grupprum) på respektive skola. Informanterna har därför intervjuats i mycket lika miljöer. Så som Trost (2005) påpekar så finns det både för- och nackdelar med olika intervjumiljöer. Det viktiga är dock att fundera på och diskutera dessa, samt att de inte är uppenbart olämpliga (s. 42). Att genomföra intervjuerna på informanternas skolor kan vara ofördelaktigt då det är i miljöer där de oftast förväntas prestera. Det kan också vara så att om de blivit utsatta för kränkningar i skolan så kan det vara en för dem laddad miljö. Att svara på mina frågor under intervjun kan ha upplevts som ett prov eller liknande där de förväntas ha svar på alla frågor. Det skulle kunna leda till att de hittar på svar. Jag har försökt vara väldigt tydlig med informanterna om att de får svara att de inte vet på frågorna samt att de också får säga att de inte vill svara. Jag upplever att ungdomarna har svarat ”jag vet inte” på en del frågor samt att de varit tydliga med att de ”gissar” när de gör det och alltså tagit fasta på att det är okej att inte ha svar på alla frågor. Miljön för intervjuerna tänker jag också har en påverkan på maktsituationen. Skolan är trots allt deras hemmaplan och inte min. De har ett visst maktövertag i detta, dock är jag en vuxen i deras skolmiljö och de är vana vid att vuxna i den miljön har en viss makt över dem. Det är med andra ord svårt att säga vad skolmiljön som intervjuplats gör med maktförhållandet oss emellan. Jag kan dock tycka att det, inte enbart av bekvämlighetsskäl för dem, är den bästa platsen. Om de skulle komma hem till mig skulle maktbalansen troligtvis bli större, om vi träffades i andra lokaler (exempelvis på universitetet) skulle de förmodligen inte heller känna sig fullt bekväma. De övriga maktaspekterna tas upp längre ned i metodavsnittet.

Etiska överväganden

Att jag har intervjuat ungdomar, och inte vuxna, kan göra att somliga anser att det finns en större etisk sida att ta hänsyn till (Vetenskapsrådet 2002). Till viss del håller jag med om det.

Ungdomar kan betraktas som marginaliserade i samhället och har mindre makt och handlingsutrymme (Näsman 2004:57; Mayall 2002:112). Samtidigt anser jag att ungdomar är kompetenta och kan själva välja att delta eller avstå från att delta så länge de får förutsättningarna för detta. Jag anser att jag har gett dem förutsättningarna för detta då jag tydligt påtalat att deras deltagande är frivilligt (Israel & Hay 2006:60, 69; Cocks 2006:6). Jag litar på att ungdomarna har svarat ”jag vet inte”, eller undvikit att svara på andra sätt, om det ställts en fråga de inte vill svara på. De har alltså haft möjlighet att samtycka till att delta i delar eller helheten av intervjun.

De frågor som har ställts har avsett skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering (se bilaga 2). Ett fåtal frågor har avsett ungdomarnas egen upplevelse av utsatthet. Detta kan antas vara de mest känsliga frågorna i studien. Fokus har dock inte legat på detta och jag har inte grävt djupare i deras erfarenheter kring själva händelsen, fokus har legat på de vuxnas hantering av situationen samt om ungdomarna varit medvetna om hur de ska agera i en sådan situation.

Ungdomarnas föräldrar har även skrivit under en samtyckesblankett som ungdomarna gett till mig innan påbörjad intervju. Studien har därför utförts med föräldrarnas och ungdomarnas samtycke (Horton 2008: 367; Vetenskapsrådet 2002).

Anonymitet är också av vikt att diskutera gällande etik (Israel & Hay 2006:90). Jag har tagit ett antal steg för att säkerställa ungdomarnas konfidentialitet. Inga namn skrivs ut, inte heller namnen på de skolor som deltagit. Då det endast finns en kommun i Sverige i Uppsalas storlek så är det lätt att lista ut vilken kommun som menas då antal skolor redovisas. På grund av detta framgår det att det är Uppsala kommun. Dock har intervjuerna endast utförts på två skolor och det rör sig om tämligen generella intervjufrågor så det borde än vara svårt att lista ut vilka ungdomar som deltagit i studien. Dock har jag förhållit mig ännu mer noggrann till deras anonymitet på andra vis eftersom kommunen namnges.

De inspelade intervjuerna och det transkriberade materialet är endast tillgängligt för mig. Citaten i analysen kommer vara skrivna i skriftspråk. Avseende de två ungdomar som intervjuades tillsammans så har deras citat skrivits samman till ett enda citat. De fyllde ofta i varandras beskrivningar och för att deras citat inte ska gå att härleda så är de hopskrivna så att de ser ut att komma från en enda ungdom.

Makt och barn som kompetenta

Makt blir en central forskningsetisk fråga när informanterna i en studie är under 18 år. Trost (2005) skriver, att det inte är så stor skillnad på att intervjua barn och vuxna (om det inte är mycket små barn) (s. 37-38). Det Trost skriver kan te sig självklart, men det är det inte. Det finns mycket oenighet och tvetydighet kring barn som källor (Näsman 2005: 282; Lee 1999:458). Jag har intervjuat personer mellan 13 och 15 år. De är med andra ord inte små barn och jag har inte använt mig av teckningar eller annat för att så att säga ”anpassa” intervjun efter dem. Jag har valt att utgå från ett barndomssociologiskt perspektiv på barn och barndom i min studie. Barn är också människor och de är individer, deras mognad skiftar och mognad är inte alltid lika med kompetens (Cocks 2006:10). Syftet med studien är att undersöka högstadieungdomars delaktighet i skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering, med ungdomars perspektiv och uppfattning i fokus. Det finns ingen alternativ källa till information här, ungdomarna är de enda som vet hur de upplever skolans arbete (Näsman 2005:282).

Med detta sagt är det ändå så att en maktobalans oftast uppstår i en intervjusituation. De minderåriga informanterna är med stor sannolikhet vana vid att vuxna har makt över dem. Min uppgift i det här är att se till att de får sin röst hörd (Thomsson 2010:95). Det är alltid intervjuarens uppgift men jag måste också vara medveten om att barn är en marginaliserad grupp (Bühler-Niederberger 2010:160-162) och deras röster är mer sällan hörda än vuxnas. Det går som sagt inte att förneka att jag är vuxen och intervjuare, de är barn och informanter vilket kan skapa en maktobalans. Det är dock viktigt att poängtera att även barn är individer och maktobalansen kan ha sett olika ut i de olika intervjuerna. Samtliga intervjuer genomfördes i barnens egen skolmiljö vilket kan ha haft betydelse för maktbalansen (Näsman 2005:297). Maktobalansen skall självklart inte förringas men jag tror att jag har gjort mitt yttersta för att minimera den. Jag har påpekat för samtliga informanter, både i informationsbrevet (bilaga 1) och i samtal innan intervjun har påbörjats, att deras deltagande är frivilligt samt att de alltid får svara att de inte vet på en fråga som ställs. Även att de inte vill svara. De har blivit informerade om att intervjun kommer spelas in och sedan transkriberas. De har med andra ord blivit informerade och samtyckt när de fått denna information. Det finns flera olika sätt att visa motstånd och tillstånd (Cocks 2006:6-12). Att svara att de inte vet behöver inte alltid betyda att de inte gör det – det kan betyda att de inte vill svara. Jag har försökt att ge ungdomarna utrymme att svara nej i största möjliga mån. Det finns självklart ändå en risk för att de svarar vad de tror att jag vill höra.

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validitet och reliabilitet är ord som kommer från kvantitativ metodik. Dessa begrepp har letat sig in i de kvalitativa metoderna och kortfattat kan man säga att de innebär att om någon annan skulle ställa samma frågor som jag ställt om en viss tid: så skulle de få samma svar (Kvale 1997:207-209; Trost 2005:99-101). Jag, i likhet med många andra (ibid.), ställer mig frågande till om detta är möjligt när det gäller intervjustudier av detta slag. Människor fungerar inte på det viset, att ett experiment på materia fungerar så är en sak, men att en annan person skulle ställa samma intervjufrågor om något år och få samma svar är inte troligt. Människor, skolsystem och samhällen förändras, det går inte att exakt upprepa en mellanmänsklig interaktion och dess tolkning och vi kan inte förvänta oss statistiskhet och att vi endast kan påvisa reliabilitet och validitet genom att samma tillvägagångssätt alltid ska få samma resultat.

I kvalitativa studier har många valt att istället för validitet tala om trovärdighet (Trost 2005: 102-103). I och med detta blir frågan om informanterna ”talar sanning” av viss betydelse (Kvale 1997:197). Det ter sig ganska orealistiskt att tänka att vi kan veta huruvida informanterna har ”talat sanning” eller inte. Dock ligger frågan om varför de skulle tala osanning nära till hands. Det finns ett antagande om att barn och ungdomar oftare fantiserar eller inte har förmåga att svara på vissa frågor (Näsman 2005:282). Jag värjer mig dock mot detta och vill i likhet med Näsman (2008) påpeka att samma ifrågasättanden kan göras mot vuxna och barn bör ses som fullgoda informanter. Jag litar på att ungdomarna förstod att de inte blev betygsatta eller på annat sätt värderade utifrån sina svar. Det är deras upplevelse av deras skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering som varit av intresse; och den har de i största möjliga mån gett mig. Deras upplevelse är inte en objektiv sanning, men det är ingens upplevelse. I likhet med Trost (2005) vill jag understryka att ingen kan vara objektiv; varken jag eller mina informanter (s. 32-33). En av de ansträngningarna som kan göras är att vara öppen med min förförståelse kring skolans värld, diskriminering, kränkande

behandling och annat – att låta detta synas i texten. Att inleda den här studien med ett kapitel om skolans värld och min syn på de betydande begrepp som används är en del i detta.

Jag har själv transkriberat samtliga intervjuer och flertalet citat används i analysen. Citaten har i uppsatsen skrivits om från talspråk och upprepningar samt hummanden har tagits bort. Det har inte varit mitt syfte att göra en samtalsanalys och sådana detaljer har därför inte bedömts vara av vikt. Detta har gjorts dels för att öka informanternas anonymitet (se Trost 2005) och dels för att öka läsbarheten. Intervjucitaten har analyserats av mig och genom att vara så transparent som möjligt i hur studien har genomförts samt delge så mycket som möjligt av min förförståelse av de ämnen som är centrala i denna uppsats ökar studiens trovärdighet.

Urvalet informanter kan definieras som ett bekvämlighetsurval (Trost 2005:105-108). Det var de ungdomar som efter att de fått information om studien velat och kunnat delta. Thomsson (2010) påpekar att det är svårt att tala om generaliserbarhet i intervjustudier. Jag vill, i likhet med henne, adressera "... möjligheterna att successivt utvidga tillämpningsområdet för förståelse" (s. 32-33). Jag hävdar därför inte att de ungdomar som deltagit i studien är representativa för alla högstadieungdomar i Sverige. Deras åsikter och berättelser om deras skolor är inte nödvändigtvis representativa för vad ungdomar i andra delar av Sverige, andra skolor i kommunen eller ens andra ungdomar på samma skolor tycker och känner. Dock representerar de sig själva och deras berättelser kan tillsammans påvisa ett mönster som framkommer genom analysen (Trost 2005: 109). Deras åsikter kan dessutom ligga till grund för vidare studier och forskningsanalyser av skolors arbete mot mobbning och kränkande behandling. Den som läser denna studie får själv avgöra om hen anser att detta kan appliceras på andra skolor (Kvale 1997: 210-211), mitt syfte har varit att se hur delaktigheten i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering ser ut på högstadieskolor i Uppsala kommun. Jag anser att jag har uppfyllt detta i största möjliga mån utifrån de premisser som finns inom ramen för detta arbete.

Analys

Samtliga intervjuer har transkriberats av mig och i transkriberingen har talspråk, hummanden och pauser varit med. Jag tror, som Trost (2005) att det finns en fördel i att jag har gjort allt själv (s. 51). Jag är den som har hört de olika tonfallen som brukats och har en bild av intervjun medan jag går igenom transkriberingen. Det transkriberade materialet har gått igenom vid flera tillfällen. Först har samtliga utskrifter lästs igenom. Sedan ytterligare en gång och då har markeringar gjorts utifrån de olika teman som framkommer. Dessa teman har sedan använts för att dela upp analysen i flertalet mindre delar. Man kan här tala om en så kallad meningskoncentrering (Kvale 1997: 182). Utifrån det transkriberade materialet har likheter och mönster och därifrån framkommit som har skapat olika huvudkategorier (exempelvis "begreppsdefinitioner"). Under dess huvudkategorier finns olika antal subkategorier (exempelvis "kränkande behandling") och ungdomarnas citat har lagts in i dessa kategorier (Graneheim & Lundman 2004:106). Ungdomarnas beskrivningar och citat som rör samma tema har då hamnat i samma subkategori vilket har skapat en bas för analys (ibid. s.107).

Analysen har sin grund i barndomssociologin och Harts (1990) delaktighetsstege är mycket närvarande. Återigen är det viktigt att poängtera att barns delaktighet är något komplext och informanternas svar och berättelser behöver analyseras utifrån detta (Halldén 2003:14). Barns

situation måste förstås i förhållande till en analys av samhällsliga strukturer och även en diskussion kring deras förutsättningar och sammanhang följer med genom analysen.

”De har sagt att vi ska vara snälla” – En analys av högstadiungdomars delaktighet i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering.

I detta avsnitt presenteras först lagrum, regler och rutiner gällande skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering. De likabehandlingsplaner som har samlats in och gått igenom kommer presenteras kortfattad. Detta för att skapa en bild av hur skolornas arbete mot kränkande behandling och diskriminering beskrivs och vilka ramar de förhåller sig till.

Därefter presenteras ungdomarnas berättelser om deras erfarenheter och perspektiv i relation till skolornas arbete mot kränkande behandling och diskriminering vilket kommer att analyseras utifrån den teoretiska bakgrund som tidigare presenterats.

Ungdomarna uttrycker inte alltid att det är någon större skillnad på den kränkande behandling och diskriminering som sker på internet och den som sker i den fysiska skolmiljön. Utifrån detta kommer inte heller jag alltid att göra den skillnaden, förutom när det för läsförståelsens skull är uppenbart att en skillnad behöver göras. Ungdomarna har till exempel ombetts beskriva hur de ser på skolornas ansvar då utsattheten sker på nätet, då är det relevant att göra en sådan åtskillnad. När ungdomarna beskriver hur de själva agerar eller skulle agera när de blir utsatta för något beskriver de inte någon skillnad mellan internet och verkligheten utan resonerar kring utsattheten som en helhet.

Citaten är inte tillskrivna en specifik intervjuperson. Det enda som avslöjas är informantens ålder i samband med citaten. De är okönade då deras kön inte är av vikt för analysen. Någon jämförelse mellan de två olika skolorna görs inte varför inte heller intervjupersonernas skoltillhörighet avslöjas. Dessa åtgärder har vidtagits för informanternas anonymitets skull.

Vid genomgång av materialet framgår mönster och ämnen som är av stor vikt gällande ungdomars delaktighet tydligt, vilka också är kopplade till de frågor som ställts under intervjuerna (se bilaga 2). Det är dessa olika ämnen och mönster som bildar de olika överskrifter som finns i detta kapitel.

Avseende begreppen mobbning, kränkande behandling och diskriminering så kommer ungdomarnas syn på dessa begrepp att redovisas tidigt då det bedömts vara av vikt att veta hur de resonerar kring dessa begrepp för den vidare analysen. Det ska dock poängteras att ungdomarna ofta använder begreppet ”mobbning” som ett samlingsbegrepp för alla former av utsatthet trots att de inte beskriver begreppen på det viset. Det blir ganska tydligt att mobbning är ett vardagsbegrepp vars innebörd expanderas (Eriksson 2001:10) då de använder det som det mest lättillgängliga ordet.

Lagrum, regler och rutiner

Uppsala kommun har två rutindokument som rör frågor om kränkande behandling. Eftersom studien rör sig i skolor i Uppsala kommun kommer nedanstående genomgång av lagar och regler vara tagen från deras dokument.

I ”Rutin för anmälan av kränkande behandling vid kommunal verksamhet” beskriver kommunen utifrån 6 kap. 10§ skollagen (2010:800) att all skolpersonal som får kännedom om att ett barn anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten är

skyldig att anmäla det till rektor. Rektor är i sin tur skyldig att anmäla det till huvudmannen, i kommunala skolor är det kommunen. Huvudmannen är då skyldig att utreda omständigheterna kring kränkningen/kränkningarna och om nödvändigt vidta åtgärder. Vidare beskriver den att ovanstående också gäller vid fall av diskriminering och det regleras enligt 2 kap. 7§ diskrimineringslagen (2008:567). Vidare beskriver rutinen att en plan mot diskriminering och kränkande behandling måste finnas på skolan enligt skollagen 6 kap. 8§. I denna plan ska en översikt över åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkningar finnas med. Kommunen har också en mall för dessa planer. Likabehandlingsplaner skall också finnas på skolorna vilket görs tydligt i diskrimineringslagen (2008:567).

Den andra rutinen avser skolklagomål som regleras i Skollagens 4e och 25e kapitel. Rutinen gör det tydligt att samtliga elever och vuxna ska ha lättillgänglig information om hur sådana klagomål lämnas in.

Likabehandlingsplaner i Uppsala kommun

Skolorna är skyldiga att ha en likabehandlingsplan samt en plan mot kränkande behandling och diskriminering. De allra flesta skolorna i kommunen har valt att skriva ihop dessa två i samma dokument. 14 av de planer som varit tillgängliga i denna studie är sammanskrivna likabehandlingsplaner och planer mot kränkande behandling och diskriminering och sju stycken är endast planer mot kränkande behandling och diskriminering. En av planerna kallas för "Elevhälsoplan" och innehåller liknande saker som de andra men skiljer sig ändå på vissa punkter. Elevhälsoplanen innehåller information om hur elevhälsoteamet samt skolpersonalen i stort ska agera vid olika frågor som rör dem, den handlar alltså inte enbart om kränkningar och dylikt utan även frånvaro och andra saker som beskrivs som källor till oro för elever. Skillnaden mellan de planer som endast är mot kränkande behandling och diskriminering och de som har en integrerad likabehandlingsplan är i korthet att de förstnämnda inte är lika omfattande och inte alltid innehåller definitioner av olika begrepp.

De delar som är mest relevanta för denna uppsats är dels hur skolorna definierar begrepp och dels hur de beskriver ungdomarnas delaktighet. Vidare kan noteras att många av dem beskriver en nollvision när det gäller kränkningar på deras skola. Som Ekerwald & Säfström (2012) menar när de skriver "... mobbning ter sig som ett normaltillstånd i skolan, om än oacceptabelt." (s.171) så förekommer ändå mobbning i skolor. Nollvisionen har därför fått kritik eftersom den kan göra att all mobbning inte rapporteras eftersom det finns en tanke om att det inte ska förekomma (Corsaro 2014:332-333).

Avseende begrepps användning i likabehandlingsplanerna så är det många av skolorna som fortfarande har kvar mobbning som ett begrepp och en skola skriver såhär: "Mobbning förutsätter att den som utsätts kränks vid flera tillfällen, vilket skiljer mobbning från andra former av kränkande behandling."⁸ denna definition och liknande är vanligt förekommande i skolornas likabehandlingsplaner. I ett fåtal fall läggs också någon mening till där det står att det också råder en obalans i makt där den som mobbas är i underläge.

Ungdomarnas delaktighet är synlig på olika ställen i planerna. I den mall som kommunen ger ut finns en del där skolan ska svara ja eller nej på om ungdomarna har varit delaktiga samt att

⁸ För att skydda informanternas anonymitet har jag valt att inte tillskriva detta citat en specifik skolas likabehandlingsplan.

de ska förklara sig om de svarar nej. Vissa av skolorna har inte ens fyllt i det här. Ungdomarnas delaktighet beskrivs ofta med att skolan har kamratstödjargrupper i olika former samt att likabehandlingsplanen ska presenteras för dem minst en gång om året. En hel del skolor beskriver också att de jobbar med värdegrundsarbete tillsammans med eleverna och vissa skriver att utvärderingen av likabehandlingsplanen ska ske i samråd med eleverna.

Begreppsdefinitioner

Ungdomarna har i intervjuerna beskrivit vad deras definition av mobbning, kränkande behandling och diskriminering är. I följande stycke sammanfattas deras uppfattning om detta, varvat med hur dessa begrepps definieras av statliga instanser som Skolinspektionen och diskrimineringsombudsmannen. En förutsättning för delaktighet är information och i Harts (1997) delaktighetsstege är information essentiell för de sista stegen. Kunskapen om dessa grundläggande begrepp vill jag argumentera för är av stor vikt för ungdomarnas möjlighet att vara delaktiga i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering. Det är därför relevant att belysa hur mycket kunskap ungdomarna har om vad begreppen innebär samt hur de själva ser på begreppens innebörder.

Mobbning

När ungdomarna har fått frågan om hur de definierar mobbning så har de till viss del olika svar på detta men många menar att det innefattar att någon blir utsatt flera gånger, i motsats till någon enstaka gång, samt att det pågår under en längre tid. Denna definition samstämmer med Olweus definition i den del att det är en utsatthet som pågår under en längre tid. Många ungdomar menar att det är mobbning när flera personer går emot en person och vissa ungdomar menar att mobbning innefattar alla dessa saker:

”Alltså när en eller flera typ... alltså går på en person... varje dag eller varje vecka eller varje månad. Det beror lite på...” - (13-åring).

En del av ungdomarna säger att de använder mobbning som det ord som benämner alla former av kränkningar.

”Det är när man gör något elakt mot någon person. Det kan ju även vara nätmobbning. När man skriver kränkande saker på internet och så kan det vara att man typ knuffas i skolan...” – (14-åring).

En annan ungdom resonerar till viss del om att det också har med uppfattning att göra och att förekomst av mobbning därigenom blir en tolkningsfråga:

”...En kränkning eller... misshandel som händer... händer flera gånger om dan eller om veckan... mobbning kan ju också vara att man bara slår någon en gång... men jag har fått för mig att då kan det oftast vara på skämt... eller de menar inte på riktigt... men om de slår hela tiden... eller kränker hela tiden... då kan det ju vara att de liksom tycker att de är kul... då kan det liksom uppfattas som mobbning... så det tycker jag är mobbning.” – (15-åring)

Den här ungdomen resonerar också kring att enstaka kränkningar ofta är på skämt men att när det är upprepade kränkningar sker så är det på allvar - då är det ”mobbning”. Vad som är och inte är en kränkning är subjektivt och det är den utsatta som har tolkningsföreträdet. Det framgår inte om den här ungdomen anser att det är den utsatta som har tolkningsföreträdet eller om det är personer runt omkring som har det, dock är hen inne på att det är något subjektivt och att det inte alltid är uppenbart vad som är mobbning *eller* kränkningar. Den här

ungdomen använder också ordet misshandel. Misshandel är olagligt och många anser nog att det är något som ska hanteras av polisen och rättsväsendet, även om vissa anser att det finns en fara i att förrättsliga ungdomars konflikter (Kolfjord 2002). Det kan antas vara problematiskt att ungdomarna inte vet hur de ska definiera begreppen. En ungdom började under intervjun fundera kring var misshandel och slagsmål passar in i detta, en annan funderade över de hot som förekommer på internet och vad som är olagligt och inte och om skolan kanske borde informera mer om det. Ungdomarnas möjlighet att ta tillvara sina rättigheter och hantera kränkningar, diskriminering, hot och annat skulle kunna stärkas om de var välinformerade om hur dessa handlingar definieras samt på vilka sätt samhället tar hand om dem.

Om ungdomarna inte har korrekt information om vad som kan leda till sanktioner från skolans sida så bereds de själva inte möjlighet att bestämma huruvida de vill anmäla eller ej. Ungdomars rätt att få tillgång till samma samhälleliga hjälp som vuxna (James & James 2008:111) kan riskeras om de inte har korrekt information om vad som är olagligt. Avsaknaden av information om vad som är olagligt eller inte skulle kunna ha sin grund i ett omsorgsperspektiv från vuxenvärlden vilket medför att vuxna ska hantera barns konflikter utan att de ska behöva "utsättas" för att fatta ett beslut om att polisanmäla eller ej (jfr James & James 2012:13). Det kan till och med tänkas vara så att det anses för vuxet att lära sig om sådana saker och ungdomar ska inte behöva ens veta det (Wyness 2006:163).

Som tidigare påvisats under avsnittet om tidigare forskning så är inte heller forskningsvärlden enig om hur mobbning ska definieras. Det som det råder någorlunda enighet om kan sägas vara är just det som också de flesta av ungdomarna har pekat på; att det upprepas ofta (Forsman 2003:96-97). Dock är det så att mobbning för många anses vara ett förlegat begrepp (Skolverket 2009:87). Skolverket har gått ifrån användningen av begreppet och använder sig endast av "kränkande behandling" och "diskriminering". I de likabehandlingsplaner som gått igenom är det relativt vanligt att ordet "mobbning" ändå förekommer. Vissa hänvisar till att Skolverket gått ifrån begreppet och vissa hänvisar till att det inte heller är ett begrepp som förekommer i diskrimineringslagen (2008:587). Dock används begreppet ofta under det avsnitt där olika begrepp beskrivs. En vanligt förekommande formulering som förklaring till ordet är som följer:

*"Mobbning förutsätter att den som utsätts kränks vid flera tillfällen, vilket skiljer mobbning från andra former av kränkande behandling. Vidare råder en obalans i makt så att den som mobbas är i underläge."*⁹

Det är anmärkningsvärt att vissa skolor använder ordet mobbning trots att Skolverket gått ifrån detta. Det skulle kunna vara ett försök från skolan att använda ett, vad de tror, relativt lättillgängligt begrepp för eleverna. Det kan argumenteras för att det är ett begrepp som behöver en definition då det ofta används i samband med kränkningar. Det kan också argumenteras för att skolor borde arbeta för att i likhet med Skolverket försöka frånga detta begrepp då det är luddigt och kan dölja olika former av utsatthet som behöver adresseras på andra sätt.

⁹ För att skydda informanternas anonymitet har jag valt att inte tillskriva detta citat en specifik skolas likabehandlingsplan.

Kränkande behandling

Avseende kränkande behandling så har merparten av ungdomarna svarat att det är att säga elaka saker, både till någons ansikte, bakom någons rygg eller på olika sociala medier. Många beskriver att det är en del av mobbning men att det då kan vara så att det endast sker en gång. Vissa beskriver att det handlar om att man fryser ut någon, att man skriver taskiga saker på nätet eller att man trycker ned någon på grund av att den är annorlunda.

En av de ungdomarna som fokuserar på att det handlar om att säga elaka saker beskriver det såhär:

”Att man trycker ned någon med ord skulle jag säga.” – (14-åring)

Några ungdomar beskriver att även andra saker kan inbegripas i begreppet:

”Man bara behandlar personen dåligt. Man kan säga dåliga saker till den... Man kan frysa ut den eller något sådant.” – (15-åring)

”När någon säger nåt taskigt eller gör något taskigt mot en.” – (14-åring)

Dessa ungdomar påpekar alltså att de inte definierar kränkningar som endast något som sägs, andra ageranden kan också konstituera kränkande behandling.

En ungdom har en smalare syn på vad kränkande behandling är. Hen säger:

”Det är väl såhär när man skriver typ taskiga saker på nätet och så?” – (15-åring)

Den här ungdomen begränsar begreppet kränkande behandling till att endast handla om ”taskiga saker” som skrivs på internet. Formuleringen ”det är väl såhär” samt frågetonen i uttalandet påvisar att den här ungdomen dock inte är säker på det men det är vad hen initialt kommer att tänka på som definition av kränkande behandling.

Skolinspektionen beskriver att kränkande behandling kan bestå av ord, rykten, förlöjliganden och fysiska handlingar¹⁰ samt att det både avser händelser som äger rum vid enstaka tillfällen och upprepade tillfällen. Myndigheten skiljer alltså inte på kränkningar som pågår ofta, under en längre tid eller endast vid ett tillfälle. Skolorna och eleverna tenderar dock att oftare göra den åtskillnaden; att det är upprepade kränkningar som är mobbning och att det inte är samma sak som enskilda kränkningar.

Skolverket har frångått användandet av begreppet mobbning (Skolverket 2009:87). Avseende Skolinspektionen har jag inte lyckats belägga om denna instans aktivt har gjort ett val att frångå begreppet eller inte. Dock förekommer begreppet i princip inte på myndighetens hemsida och det kan därför antas att den efterföljer Skolverket i detta. I ovanstående definition av kränkande behandling räknar Skolinspektionen alltså in det som de ungdomar som intervjuats beskriver som mobbning. De flesta av ungdomarna gör en skillnad mellan kränkande behandling som uppstår vid enstaka tillfällen samt mobbning som de definierar som upprepade kränkningar. Det kan således finnas en risk att många kränkningar blir oupptäckta. Om det huvudsakligen talas om mobbning, och att detta definieras som upprepade händelser, kanske inte enskilda kränkningar rapporteras i lika stor utsträckning. Dessutom kan det se ut som att det är enskilda kränkningar för en utomstående trots att det endast är en i

¹⁰ Kan ses på bland annat: <https://www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/Stallningstaganden/Krankande-behandling/> Senast besökt: 2017-04-09

raden av flera (vilket i så fall snarast definieras som mobbning med de konsekvenser det innebär).

Tidigare i uppsatsen har dessa begreppsdefinitioner dryftats och vi har då sett att det inte finns någon större konsensus i forskningsvärlden och samhället om vad mobbning faktiskt innebär. Denna brist på samsyn existerar alltså inte enkom bland de ungdomar som har intervjuats i denna studie utan också i samhället i stort.

Diskriminering

Innebörden av diskriminering finns det en större samsyn kring, i samhället i stort, än vad det gör gällande mobbning. Det finns en diskrimineringslag (2008:567) och en statlig myndighet, diskrimineringsombudsmannen (DO), som arbetar med företeelsen.

Diskrimineringsombudsmannens definition har nämnts tidigare och kan sammanfattas med att någon blir diskriminerad om hen missgynnas eller kränks utifrån de sju diskrimineringsgrunderna.

Bland ungdomarna som intervjuats är det många som säger att de tänker att diskriminering är samma sak som kränkande behandling, vissa uttrycker att det är samma sak fast värre:

”Att behandla någon typ jättedåligt.” – (13-åring)

Tre av ungdomarna beskriver något som kan sägas likna Diskrimineringsombudsmannens definition.

”När man behandlar den mindre värd för kön eller religion tror jag.” (14-åring)

”När någon till exempel kommer från ett annat land och så säger någon någonting dumt i syfte mot det.” (14-åring)

”Om någon är annorlunda och så får man inte vara det” – (15-åring)

Alla ungdomar förutom två anser att det är bra att de olika begreppen finns och att de betyder olika saker. De två som inte tycker att det är någon skillnad alls på orden säger inte att det är dåligt att begreppen finns men anser inte att det finns någon poäng med det eftersom de betyder samma sak enligt dem. De flesta beskriver att begreppen har med varandra att göra men att det finns vissa skillnader. En ungdom uttrycker ganska sammanfattande vad de andra svarat på frågan om det finns skillnader mellan begreppen:

”Det är ju nästan typ samma handling... eller det handlar ju om att vara taskig. De hänger ihop men de betyder inte exakt samma sak” – (14-åring)

De flesta av ungdomarna beskriver att de inte har fått särskilt mycket information om de olika begreppen och deras betydelse i skolan. Avsaknaden av information är återkommande i intervjuerna och kommer därför dryftas ännu mer i fortsatta avsnitt.

Information om begreppen

Några av informanterna har varit eller är medlemmar i en grupp som är en del i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering. Gruppen består av två till fyra elever från samma klass, kuratorn och en lärare. Några av de ungdomar som är klassrepresentanter i gruppen beskriver att de i denna grupp har fått mer information än andra om mobbning, kränkande behandling och diskriminering. De som har varit med ett tag i gruppen beskriver att de har fått titta på filmer och pratat om dessa filmer tillsammans med kurator och någon mer vuxen.

Trots detta beskriver även dessa ungdomar till stor del en avsaknad av information och de beskriver begreppen på samma sätt som de ungdomar som inte har deltagit i dessa grupper, vilket kan betraktas som anmärkningsvärt. En av de ungdomarna beskriver såhär:

”Jag tycker att det är dåligt i den här skolan att vi inte pratar så mycket om det. Jag är ju med i [namn på gruppen] och det är ju mot mobbning. Men vi har typ aldrig möten och vi jobbar liksom inte mot det. Det är inte så att det är märks. Och vi... det är inte ofta vi pratar i klassen om mobbning och sånt.” (14-åring)

Det här citatet pekar på en situation för den här ungdomen där hens delaktighet kan anses ligga på någon av de tre lägsta stegen i Harts (1997) delaktighetsstege; manipulation, dekoration och symbol. Den här ungdomen är utåt sett deltagande i en grupp som inte bara ska stå för skolans arbete mot mobbning utan även ungdomarnas delaktighet i det. Detta utan att ungdomarna som finns i gruppen får tillräcklig information om syftet med den och därmed knappast är delaktiga överhuvudtaget, enligt Harts modell.

Utifrån detta avsnitt framstår inte eleverna som särskilt involverade i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering vilket är relevant i förhållande till den övergripande frågan om delaktighet eftersom ungdomarna ibland tycks sakna ord för det som sker. Detta kan i sin tur påverka hur de själva kan ta tillvara på sina rättigheter och till och med vara medvetna om vad som är olagligt och inte. En total samstämmighet kring betydelsen av vissa begrepp kommer vi dock aldrig få. En ungdom beskrev en händelse för mig och lade till

”... jag vet inte hur de tycker men jag skulle säga att det är mobbning.” - (15-åring).

Hen beskriver här att hen inte vet hur de utsatta skulle beskriva det som de har upplevt, men att hen skulle definiera det inträffade som mobbning. Samma händelse kan upplevas olika av olika människor, och det kommer förmodligen alltid förekomma händelser där någon anser att det är en kränkning och någon annan inte. Upplevelsen av kränkning är något subjektivt. Men för att ungdomar i skolan ska ha samma möjligheter som vuxna att kunna samtala och fundera kring dessa saker så bör de ha tillgång till samma verktyg, till exempel en gemensam begreppsdefinition, för att göra det. En annan viktig fråga blir hur skolan ska kunna säkerställa att eleverna inte blir kränkta och diskriminerade samt att de anmälningar och rapporteringar som görs kring detta blir korrekta om ungdomarna själva inte har orden för att beskriva företeelserna enligt de riktlinjer som finns. Ungdomars delaktighet i processen kring vad skolan är ålagd att göra vid kränkande behandling och diskriminering blir haltande utifrån att deras definitioner av vad som sker i skolan inte tycks stämma överens med de definitioner som anges i relevanta riktlinjer. Även om de kanske inte blivit aktivt utestängda från en diskussion kring vad begreppen ska innefatta har de heller inte blivit aktivt inkluderade.

Det är svårt att placera endast delen om ungdomarnas utsagor om begreppsdefinitioner på någon av Harts (1997) olika steg. De steg som skulle kunna komma närmast är steg tre och fyra. Steg tre, symbol, innebär att barn är ålagda att säga något utan att ha fått all information och plats att forma sin egen åsikt. Steg fyra är ”informerad” och innebär i korthet att de har fått information men är tillsagda att säga eller göra på ett visst sätt. Ingen av dessa steg känns dock helt rätt eftersom det här inte gäller att ungdomarna är tillsagda att säga eller göra på ett visst sätt. Dock påvisar det här en stor brist i hur ungdomarna har informerats vilket gör att det inte heller går att placera in det på något av de högre stegen. De övriga delarna av skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering måste redovisas och analyseras innan en

fullgod analys kan göras. Dock är denna brist på information viktig även för helhetsbilden i denna studie.

Upplevelser av kränkande behandling, diskriminering och mobbning

Ungdomarnas berättelser om förekomsten av olika former av utsatthet, vad de har sett eller varit med om, är inte detta arbetes huvudsakliga fokus. Dock kan det vara av vikt att veta hur förekomsten beskrivs då det har betydelse för hur mycket erfarenhet de har av skolpersonalens ingripande, varför deras utsagor ändå är värda att ta med. I metodavsnittet finns utförlig information om storleken på skolorna och hur många informanter i olika åldrar som är med i studien.

Ungdomarna har tillfrågats om de sett, hört eller själva blivit utsatta för kränkande behandling eller diskriminering. Många beskriver att de varken har sett något eller själva blivit utsatta, i alla fall inte i den fysiska skolmiljön. Det är här viktigt att ha i åtanke att det kan vara så att ungdomarna inte vill berätta om utsatthet för mig i intervjuerna.

”Nej inte i skolan har jag sett.” – (14-åring)

Gällande nätmobbning så är det ett fåtal som uttrycker att de aldrig sett något sådant, majoriteten av intervjupersonerna uttrycker att de har det. En av dem beskriver det såhär:

”Aa men det ser man ju hela tiden på internet... Det finns ju överallt.” – (14-åring)

Ungdomarna beskriver att de kränkande kommentarerna som finns på nätet inte nödvändigtvis rör två personer som känner varandra. De beskriver det som även media beskriver, att det i kommentarsfält både på artiklar och i sociala medier skrivs hot och kränkningar. Ungdomarna refererar alltså inte nödvändigtvis till hur ungdomar skriver till andra ungdomar på nätet. De beskriver inte heller enkom ungdomar som känner varandra och hur de förhåller sig till varandra på internet. Därför kan inte det här sägas handla endast om nätmobbning, det rör sig även om det så kallade ”näthatet”. Det kan väcka frågor om nätmobbning ska kategoriseras som något helt annat än ”vanlig” mobbning. Ungdomarna säger dock att det är samma sak, men när de pratar om internet så kommer de också alltså in på det som brukar kallas för näthat, det vill säga hot och kränkningar från utomstående. När ungdomarna har tillfrågats om de anser att skolan har ansvar för att hantera de kränkningar som sker på nätet så är det många som tvekar. Denna tvekan kan ha sin grund i att det inte enkom är ungdomar från samma skola som utsätter andra ungdomar. Ungdomarnas tvekan kring skolans ansvar kan ha sin grund i att det även sker många andra former av kränkningar från andra personer på nätet.

Vissa ungdomar beskriver också att de själva har blivit utsatta eller att de själva har utsatt någon.

”Det är så hela tiden... Det är på gränsen till mobbning. Men det är ändå så att jag tycker att det är okej... Jag bryr mig inte så mycket. Jag har vetat att de fortfarande är mina vänner och att de gillar mig. De kan typ slå mig skämtfullt. De slår mig och så bara sitter jag där och fortsätter som ingenting... De får göra vad de vill... Orkar liksom inte säga emot eller jag har inte tyckt att det har varit så farligt så att säga.” – (14-åring)

Den här ungdomen svarar det här på frågan om hen själv har blivit utsatt. Hen beskriver detta men säger samtidigt att hen inte anser att det inte varit så farligt. Hen beskriver det både som

farligt och ofarligt på samma gång. Att vissa ungdomar förhåller sig till varandra på det här viset kan tyda på att vissa kränkande beteenden normaliseras.

En annan ungdom beskriver att hen, när hen var yngre, skrev en elak kommentar på internet till en person i hens klass.¹¹ Hen beskriver att hen ångrade detta och att hen tycker att det var fel. Något som påvisar barns förmåga att vara moraliska aktörer och förstå moraliska implikationer (Bråkenhielm 2004:19).

Något som framkommer när ungdomarna ska berätta om de sett andra bli utsatta är att de inte alltid vill definiera händelsen åt dem som medverkar den men däremot funderar kring hur de utsatta tänker om saken. En ungdom berättar det här:

”Några i vår klass som har ett annat ursprung... Det är mest killarna som är hårda mot varandra, inte tjejerna. De andra kan säga hårda ord mot var de kommer ifrån och även fast de skojar så tror jag att personen det handlar om tar illa upp även fast de inte vill visa det. Killarna ska ju vara lite tuffare och inte bry sig, men jag tror att de tar åt sig ändå.” – (14-åring)

Vissa ungdomar beskriver alltså situationer som förmodligen aldrig kommer till skolpersonalens kännedom eftersom de inte själva vill beskriva det som mobbning, diskriminering eller kränkande behandling. Det kan också vara en delförklaring till att ungdomarna ofta beskriver att det inte förekommer så mycket utsatthet på deras skola men sedan ändå beskriver olika händelser som de inte är säkra på hur de ska definiera.

Många ungdomar har beskrivit skolmiljön och vad den har för påverkan på psykosociala miljön, med fokus på förekomsten av kränkningar, irritationer, bråk och diskriminering. Några av ungdomarna har motstridiga åsikter om huruvida storleken på skolan påverkar det sociala klimatet. En ungdom beskriver att då deras skola är ytmässigt stor så är det mindre ytor för irritation och man kan gå undan om det är något som händer. Hen beskriver det såhär:

”Det har blivit bättre nu... Den här skolan har större plan så det händer inte så mycket. Jag har tidigare gått i baracker och då blir det stökigt för att man inte har så mycket utrymme. Nu när jag går i en stor skola så är det några jobbiga personer så kan jag bara gå någon annanstans... Det är lite svårt i baracker.” – (14-åring).

En annan ungdom säger att det är bättre med mindre skolor:

”Att den inte är så stor så man känner alla lärare och kan säga till om det är något”. – (15-åring).

Ungdomarna är dock relativt eniga kring att mindre klasser är önskvärt. En ungdom beskriver det såhär:

”Mindre klasser vore bra för att det är väl mest saker som händer i klassen... Alltså att man får kommentarer och så lite mer utfrysning... Alltså när det händer saker tror jag det är mest inom klassen och inte såhär med parallellklasser och så.” – (15-åring)

Med vissa av informanterna har frågan huruvida de tror att lärarna är medvetna om allt som försiggår på skolan kommit upp. Samtliga elever som har svarat på den frågan säger att lärarna inte vet allt. De beskriver dels att de inte är närvarande när allt händer och dels att allt

¹¹ Jag har valt att inte ha med det exakta citatet på grund av anonymitetsskäl.

inte berättas för lärarna. Det kanske är något som skulle kunna åtgärdas, om det är önskvärt, genom mindre klasser bland annat.

Ungdomarna i studien har ombetts beskriva om det är någon skillnad på hur ungdomarna är mot varandra på fritiden och i skolan. De allra flesta säger att det inte är någon större skillnad. En ungdom beskriver dock det här:

”I skolan kan det vara rätt hårt. Till exempel killarna kan vara rätt hårda mot varandra, oftast skojar de nog. De gör nog så utanför skolan också men jag tror att det är värre i skolan än utanför. För att i skolan måste man vara med varandra, även de som inte vill det. Utanför skolan kan man välja.” – (14-åring)

En annan ungdom säger tvärtom att det är mer kränkningar som sker utanför skolan på grund av avsaknad av vuxennärvaro:

”På skolan får man ju inte göra allting. Om man är ute på en annan plats så är det mer fritt, du kan göra vad du vill, så det är mer stökigt på så sätt... För om ingen är där kan ju allt möjligt hända... [Så det är mer att om vuxna är i närheten eller inte som du tänker spelar roll?] Ja lite fast det beror ju på personerna då... Vissa kanske inte bryr sig alls om det är en vuxen där och vissa kanske inte gör det. Jag själv gör ju ingenting om det är en vuxen där... Jag gör inte heller så mycket om det inte är en vuxen där... Men jag tänker mer på att inte göra saker om det är folk nära mig så att säga.” – (14-åring)

Något som ungdomarna indirekt pekar på i dessa citat är att det är olika för olika ungdomar. Ungdomar är individer och vissa lösningar fungerar bra för somliga och sämre för andra. Det går inte att bygga ett system för att förebygga alla kränkningar utan att ta ungdomarnas individualitet i beaktande. Här finns en direkt koppling till den kritik som har riktats mot att se jämnåriga barn som en grupp och därmed ignorera deras individuella behov (James & James 2008:51-52).

Avseende detta så är det några av eleverna som kommit in på skillnader mellan tjejer och killar. Även om könsskillnader bland informanterna inte tas upp i denna studie så kan det vara bra att veta hur ungdomarna beskriver dessa skillnader då de kan ha betydelse för hur arbetet mot kränkande behandling och diskriminering kan utformas.

”Jag tror nog att det är mer killar som har större bråk eller sådär. Alltså bråkar med varandra i stora grupper. Tjejer kanske tar det lite mer lugnt. Men det är bara det jag tror.” – (14-åring)

Ovanstående citat är exempel på hur ungdomarna beskriver att de lever utifrån olika förutsättningar och tillhör olika grupper och maktordningar. Att medvetandegöra och belysa dessa skillnader bland ungdomar är generellt något som framhävs inom barndomssociologin (Näsman 2004:62; James & Prout 1997:3-4; Mayall 2002:136-137). Utifrån ett sådant perspektiv kan det alltså hävdas att detta bör vara prioriterat i skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering.

Ansvar

Ungdomarna har tillfrågats om skolans ansvar att hantera nätmobbning, som ju i allmänhet försiggår utanför skolans fysiska lokaler. Ansvaret att hantera kränkande behandling och diskriminering i verkligheten har diskuterats och där framgår det ganska tydligt att ungdomarna är medvetna om att skolan har det ansvaret och de ifrågasätter inte det.

I ett av Barn- och elevombudets beslut gällande skolans ansvar från 2015 skriver myndigheten att skolor har ansvar för kränkningar som sker på elevers fritid om det är kopplat till skolan på något sätt. I just detta beslut avses kränkningar som skett via internet.¹² Skolan har alltså åtminstone delvis ett ansvar för detta.

Gällande nätmobbningen så går ungdomarnas åsikter avseende skolans ansvar till viss del isär. Vissa anser att skolan inte kan göra så mycket åt det eftersom de inte ser det och det sker på fritiden. En ungdom svarar såhär:

”Nej jag tror inte ens att skolan kan göra så mycket. Hur ska de hitta allt?” – (15-åring)

Vissa säger att de har ett ansvar om de inblandade är elever på skolan.

”Ja om eleverna går på den skolan så ska skolan bry sig såklart.” – (15-åring)

Andra elever är inne på att en av anledningarna till att det kan vara svårt för skolpersonal att agera gällande nätmobbningen är att ungdomarna är vana vid kommentarer via internet och inte ser det som kränkningar:

”På ett sätt så kan man väl göra någonting. Om det handlar om två personer som går på samma skola, då tror jag ändå att de kan göra någonting. Prata med dem. Jag tror folk ofta har svårt att säga att de har fått en taskig kommentar och folk tror kanske inte ens det är mobbning. Folk tar det kanske som en vanesak, alltså de tar det inte som en kränkning för de är vana nu... av kommentarer.” – (15-åring)

Ungdomarnas brist på konsensus kring begreppsdefinitioner kan vara en förklaring till varför ovanstående ungdom säger som hen gör. Ungdomarna kan inte veta hur andra ser på det som de ser eller utsätts för eftersom de inte har en klar bild av hur de definierar begreppen.

Slutligen så är det en ungdom som beskriver situationen på internet och skolans ansvar att informera såhär:

”Jag märker när jag läser kommentarer på Instagram och så... Folk har ingen hjärna... De kan hota och sådär... Jag tror inte ens att man tänker så långt... Att man tänker att det är jätteolagligt... Så de yngre mest (skulle behöva information). [Tycker du att skolan har ett ansvar i det då?] Ja eftersom vi spenderar så mycket tid här så har de ett ansvar att... alltså inte uppfostra men alltså... Vi spenderar mer tid här än hemma så jag tycker har mer ansvar.” – (15-åring).

Eleverna har också, som vi har sett, åsikter om att skolan har ett ansvar att informera om kränkningar, vad som är olagligt och annat som rör nätmobbning. Enligt Skollagens 6e kapitel så har skolan ett ansvar att arbeta förebyggande och sådan information skulle kunna vara en del av det arbetet.

Vad händer när något händer?

Under den här rubriken kommer ungdomarnas berättelser om skolans insatser när någon blir utsatt på deras skola idag och vilken information de fått kring det, att presenteras. Vad de själva gör och vad de skulle ändra på är också delar i detta avsnitt.

¹² <https://www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/Stallningstaganden/Krankande-behandling/Skolans-ansvar-for-natkrankningar/> Senast besökt: 2017-04-20

Information

De flesta ungdomar beskriver att de förväntar sig att skolpersonalen ska agera om de blir uppmärksammade på kränkande behandling, diskriminering eller mobbning. De beskriver det också som att det förväntas av dem att de ska berätta för lärare om något sker då de har blivit uppmanade till detta. Dock är det inte många som kan berätta hur, när och på vilket sätt de har fått information om hur de själva ska agera om de blir utsatta eller ser någon bli utsatt. De beskriver att de vet att det är så att de förmodligen har fått den informationen tidigare, vissa säger att de kanske har läst det någonstans förut. En ungdom beskriver att lärarna har sagt vad de ska göra. Hen uttrycker det såhär:

”De säger väl att om du ser någonting så ska du väl gå och fråga vad som händer och säga till en lärare, men det är inte mycket mer.” (14-åring)

En annan ungdom beskriver att hen inte fått någon sådan information utan svarar på frågan om vad de fått veta att de ska göra på det här viset:

”Nej alltså... Typ inte... Man ska väl prata med någon man känner, typ en kompis eller psykologen eller något. Jag vet inte.” – (14-åring)

Vissa säger dock att de vet vad de ska göra och att de har fått information om det av lärarna:

”De gör ett ganska bra jobb med... De säger ganska klart och tydligt att du får säga till. Du får tjalla så att säga. Det är bättre att du säger till och att de hatar dig än att du inte säger till.” – (14-åring)

Det är anmärkningsvärt att vissa ungdomar är så säkra på att de fått den här informationen medan andra inte säger det. En del säger att den här informationen har de fått när de var yngre, på mellanstadiet. Kanske kan det vara så att det är information som skolpersonalen endast ger då eleverna är yngre och att det har många glömt.

Ungdomarna beskriver vidare att de inte riktigt vet vad lärarna gör när någonting har hänt. De säger att de tror att lärarna pratar med eleven som har blivit utsatt och dem som har utsatt hen. Ungdomarna som har varit med om att någon i deras närhet har blivit utsatt vet att lärarna pratade med den utsatte då, men inte vad som hände sen. Vissa säger att de tror att föräldrarna blir informerade men ingen kan säga det säkert. Ett ganska typiskt svar på vad skolpersonalen gör efter att de pratat med de berörda eleverna ser ut såhär:

”Jag antar att de pratar med föräldrarna eller någonting.” (15-åring)

Ungdomarna använder ord som ”antar” eller ”tänker” om vad som sker vilket signalerar osäkerhet. I en av intervjuerna kom vi in på huruvida det finns några blanketter eller liknande som fylls i. Det var inget som den ungdomen visste något om, hen sa att hen aldrig hade sett en sådan eller hört talas om det.

Den här bristen på återkoppling och bristen på information gör det möjligt att hävda att inom den här delen av skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering hamnar ungdomarnas delaktighet på steg fyra i Harts (1997) delaktighetsstege; informerad. De har blivit tillsagda att göra på ett visst sätt om kränkningar uppstår. Dock har de inte fått någon vidare information om vad som händer sedan och vet därför inte vad det egentliga syftet är med att informera skolpersonalen. I likhet med barnen i Eriksson & Näsman (2011) studie av

barns möten med socialtjänsten så begränsas ungdomarnas delaktighet på grund av bristen på återkoppling och insyn i processen (s. 121-127).

I Skollagen 6:10 framgår att all skolpersonal som får kännedom om att en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i koppling till skolan måste anmäla det till rektorn. Rektorn måste anmäla till huvudman (kommunen om det är en kommunal skola det rör sig om) som skyndsamt måste utreda detta. Elever kan också vända sig till Barn- och Elevombudet (BEO) vid Skolinspektionen som kan hjälpa till. De kan bland annat hjälpa elever att kräva skadestånd. Det finns alltså ganska klara och tydliga riktlinjer som dessa ungdomar inte verkar ha fått information om. De är inte säkra på hur skolan agerar och ingen av dem säger något om BEO. Att de inte har information om detta kan vara hämmande för deras tillgång till rättigheter. Om de inte vet var de kan vända sig, eller att den instansen ens existerar – hur ska det då säkerställas att deras rättigheter inte kränks?

Återigen aktualiseras de lägsta stegen på Harts (1997) delaktighetsstege eftersom ungdomarna enligt egen utsago fått mycket begränsad information. De har blivit tillsagda att säga till skolpersonal om något sker men de har inte fått information om vad som sker sedan.

Vad de vuxna gör

Ungdomarnas beskrivningar av hur skolpersonalen agerar vid förekomst av kränkande behandling eller diskriminering är intressant dels utifrån hur mycket information de får om vad de vuxna faktiskt gör och dels utifrån hur de beskriver att det fungerar i faktiska situationer. Ungdomarna har tillfrågats vad de skulle göra om de själva blev utsatta samt om de såg någon bli utsatt. De flesta beskriver en skillnad mellan vad de gör om de själva blir utsatta och vad de gör om de ser någon annan utsättas.

”Hade jag sett någon annan bli utsatt hade jag gått till en lärare.”- (14-åring).

De flesta ungdomarna som har deltagit i studien beskriver, som i citatet ovan, att de har gått till lärarna om något har hänt samt att de skulle göra det i framtiden också. Generellt beskriver ungdomarna som på något sätt har varit med och bevittnat vad lärarna gör och säger när de får veta något eller ser något, att de är nöjda med lärarens agerande. Vissa av eleverna beskriver dock att det är skillnad på olika lärare.

Ungdomarna har ombetts beskriva om det finns skillnader mellan de olika yrkesrollerna som finns på skolan, exempelvis om kuratorn gör någonting annorlunda än läraren. Denna fråga har ställts för att mer utav en helhetsbild av skolans arbete ska bli synlig i studien. De flesta ungdomarna beskriver att det inte är yrkesrollen som spelar roll, att det är vuxen som vuxen. Det här kan förstås som att ungdomarna ser vuxna som självklara omsorgspersoner vilket kan förstås utifrån en generell och internaliserad norm där barn förstås som behövande av vuxenvärldens skydd och omsorg (James & James 2012:140-141). Vissa av eleverna påpekar dock att det är skillnad i och med att kuratorn anses vara den som ska ta hand om de elever som blivit utsatta. En ungdom funderade lite kring om det skulle kunna vara så att kuratorn är bäst lämpad att ta hand om dessa frågor:

”Jag tror att gå till kuratorn... det känns som att de kanske är mer utbildade i det här. Men jag vet inte, det känns som att om de som är vuxna ska de kunna på grund av sina erfarenheter.” – (13-åring)

Denna ungdom verkar också landa i att vuxna borde kunna hantera de här frågorna, att de i sin vuxenroll ska visa omsorg gentemot barn och ungdomar samt att det inte ska vara någon skillnad i vilken vuxen som ser eller hör talas om kränkande behandling eller diskriminering. Det är något som denna ungdom delar med de flesta av de andra informanterna. Precis som ovan är det ett tydligt exempel på hur barn är medvetna om att vuxna anses vara deras omsorgspersoner.

Det absolut vanligaste svaret på frågan vad de skulle göra om de såg någon bli utsatt är att de skulle säga till en lärare. Ett av problemen som ungdomarna tar upp avseende hur det ser ut på skolan när något händer, är att det fungerar bättre när lärarna ser något ske än när de får höra om det i efterhand:

”När det är bråk så går de [lärarna] in direkt flera stycken. Jag tycker att de är ganska bra på det... Alltså om det händer något så är de där direkt... Men det är lite sämre när det är saker man går och berättar om efter att det har hänt... Då händer det inte så mycket... Då är det typ ”gå till kuratorn”... Alltså det är typ så.” – (15-åring)

Det är svårt att uttala sig om varför lärarna har agerat så. Det verkar inte som att hen beskriver sig vara misstrodd, en förklaring skulle kunna vara ett visst mått av tidsbrist: om det inte är akut så kanske det är lättast att hantera genom att skicka vidare till kuratorn. Det kan också vara så att skolan har detta som rutin men det är inget som eleverna beskriver att de vet.

Även om de flesta säger att de skulle säga till lärarna om de såg eller hörde om att någon annan elev blev utsatt för kränkning eller diskriminering så säger många att de inte tror att andra elever skulle göra det. En fjortonåring säger *”inte många”* på frågan om andra klasskamrater skulle informera lärarna. Det är svårt att veta varför de tänker så, en delförklaring skulle kunna vara det som ungdomarna beskriver om att det inte pratas så mycket om sådana här saker. De kanske är osäkra på vad klasskamraterna har för information och tankesätt kring sådana frågor då de inte har diskuterat detta gemensamt. Den avsaknad av konsensus kring begreppen som har beskrivits tidigare kan vara aktuell också här: de är själva osäkra på vad som definieras som mobbning, kränkning eller diskriminering men förmodligen också osäkra på hur andra ungdomar ser det och vad de ser som *”tillräckligt”* för att involvera en lärare. Självklart finns det också en aspekt av att de kan tänka att andra inte vågar säga till, eller att de inte tycker om vuxeninblandning och vill sköta det hela själva. En av ungdomarna beskriver just det, att de inte alltid vill att lärarna ska involveras. Hen säger att om kuratorn blir involverad kan det bli lite överväldigande eftersom skolpersonalen engagerar sig för mycket och på fel sätt.

”Jo det är väl bra... Jag vet inte... Ibland blir det jobbigt om de ska lägga sig... Om man går till kuratorn en gång så vill hen att man går till hen typ varje dag och hon undrar om det var något mer. Alltså verkligen hela tiden. Man blir inte av med dem när man en gång har sagt till dem. Då kan de bli lite för jobbiga. De lägger sig i för mycket ibland som man inte vill.” – (15-åring)

Det här citatet visar på en situation där ungdomen i fråga inte har fått hjälp utifrån hens egna önskemål. En situation där ungdomen inte verkar ha speciellt mycket makt över utformningen av hjälpen och stödet. Att de lägger sig i för mycket skulle kunna tyda på att det finns en hel del i en sådan situation som ungdomen kan och vill hantera själv, och att stödet därför skulle vara utformat på ett sätt där ungdomens önskan får plats och hjälp till att själva hantera

situationen kanske är mer önskvärd. Omsorgsperspektivet har här fått ett väldigt stort utrymme vilket kan begränsa ungdomarnas utrymme för delaktighet. Det är förmodligen av omsorg som kuratorn vill tala med eleverna men omsorgen verkar ha överskuggat förmågan att se ungdomarnas egen vilja och utrymme för delaktighet, vilket är en tendens som iakttagits i flera andra sammanhang (se t.ex. Eriksson & Näsman 2012:24ff; Wyness 2006:227).

Här kan vi också tala om ett steg som inte finns på Harts (1997) delaktighetsstege. Det här kan påstås hamna någonstans emellan steg tre och steg fyra. Det är inte enbart en symbolisk delaktighet, men hen är inte delaktigt på något större vis och är tillsagd att göra på ett visst sätt men får ingen egentlig information om varför (jfr s. 8-9).

Något som framkommer entydigt är att de flesta ungdomar säger att de skulle säga till en lärare om någon annan blir utsatt. Gällande om de själva blev utsatta ger de andra svar på vad de skulle göra. Många av ungdomarna beskriver att de inte tycker att det är så farligt och att de inte bryr sig om någon gör något mot dem. Många uttrycker sig som i följande citat:

”Om jag själv blir mobbad då bryr jag mig inte om det. Jag får taskiga kommentarer av en ibland och jag bryr mig inte om det, för jag har lärt mig att det bara är skit.” – (15-åring)

Några andra elever beskriver att de är så vana vid taskiga kommentarer att de inte bryr sig:

”Och om jag själv blir utsatt hade jag... Jag hade typ blockat... Vi är typ vana... Alltså det låter hemskt.” – (15-åring)¹³

Ungdomen själv säger att ”det låter hemskt” att de har vant sig, men säger att det är så, att det inte går att bry sig om. Uttrycket signalerar också att hen vet att det inte är okej men att avvikelserna har blivit norm, ungdomarna kan påstås ha normaliserat det här. Vidare gällande nätmobbingen så är det flera av ungdomarna som säger att de blockar avsändaren och nämner inget om att de berättar detta för någon, det är alltså inte något som ungdomen i citatet är ensam om. De ungdomar som säger att de skulle ta kontakt med någon om de blev utsatta för något nämner oftast andra personer än vuxna som är anställda på skolan. De säger att de skulle prata med sina vänner, sina föräldrar eller andra släktingar. En av ungdomarna beskriver det såhär:

”Om jag själv blir utsatt... Om det är väldigt farligt, om de verkligen slår mig hårt och misshandlar mig eller verkligen kränker mig mycket så går jag nog och säger till min mamma eller pappa... Eller så går jag och ringer... Jag säger till en lärare oftast när jag ser någon annan mobbas...” (14-åring)

En annan ungdom såhär:

”Ja om jag själv hade blivit utsatt skulle jag ju prata med någon och annars så tycker jag att den som har blivit det ska prata med någon. Men om jag ser det så skulle jag säga till, så det är jag inte rädd för. [Vem skulle du prata med om du blev utsatt?] Typ någon man känner bra... Jag skulle prata med min mormor för hon är bra.” – (14-åring)

De här två citaten sammanfattar ganska bra hur de flesta ungdomarna har beskrivit att det är skillnad på vem de skulle berätta för om de är de själva som är utsatta eller någon annan. Den här skillnaden är intressant och för komplex för en enkel förklaring inom ramen för detta

¹³ Att ”blocka” avser kommentarer och användare på internet.

arbete. Det kan vara så att egen utsatthet gör en sårbar och att det då är lättare att prata med någon som man känner. Det kan också vara så att det helt enkelt är vad ungdomarna vill men när det gäller andra ungdomar så vet de inte vem personen är som den andra ungdomen helst anförtror sig åt skulle vara och därför finns det bara skolpersonal att gå till. Oavsett så väcker detta frågor kring om skolornas arbete mot kränkande behandling och diskriminering fungerar så som det är tänkt. Det är skolans ansvar att hantera kränkande behandling och diskriminering bland eleverna och för att kunna göra detta behöver eleverna informera skolpersonalen om vad som sker. Det är tydligt att det inte till fullo fungerar eftersom ungdomarna beskriver att de inte skulle prata med skolpersonalen om det gällde dem själva. Systemen och informationen kring hur ungdomar kan och ”ska” hantera situationerna kan antas vara bristfällig och i sin tur leda till detta. Det leder till frågan om skolornas system för att hantera sådana här frågor är byggd utifrån skolpersonalens vilja och önskemål och om ungdomarnas sätt att hantera dessa frågor inte har tagits i tillräckligt stort beaktande när dessa system har bildats.

Några av informanterna tillhör en grupp som ska arbeta mot kränkande behandling och diskriminering på olika vis. Då dessa ungdomar under intervjuerna har fått frågan om de ska vara mer uppmärksamma på dylika händelser eller om de har någon annan form av ansvar för att förhindra, stoppa och meddela skolpersonalen om de ser eller hör talas om kränkningar, så har ungdomarna gett en del olika svar. En säger såhär:

”Nej jag vet typ inte ens vilka de andra är [de andra som är med i gruppen] så det är inte så att vi är en grupp som typ jobbar mot mobbning sådär” – (14-åring)

En annan ungdom får följdfrågan ”Men är det så att ni går i korridorerna och är typ kamratstödare?” och svarar:

”Vi är ju det också men det händer aldrig något så man behöver inte göra det.” – (15-åring)

Dessa två ungdomar har alltså ganska skilda uppfattningar om vad de som är med i den här gruppen har ansvar för och ska göra. Återigen finns det en problematik som visar sig i samband med den här gruppen: att det ser bra ut ”på papperet” att ha en grupp som till största del består av ungdomar och ska arbeta mot mobbning men där ungdomarna själva inte har fått tillräcklig information för att kunna delta fullständigt. På Harts (1997) delaktighetsstege skulle vi återigen kunna tala om steg tre där delaktigheten huvudsakligen är symbolisk och det reella inflytandet marginellt.

Utrymmen för förändringar

Vissa av ungdomarna hade förslag på förbättringar, hur de själva skulle göra om de fick bestämma över hur skolan agerar när kränkande behandling eller diskriminering uppstår.

En fjortonåring uttryckte sig såhär:

”De flesta skulle inte ta det så hårt om de satt med rektorn och pratade om att man inte ska göra såhär. Det måste liksom vara hårdare tag.”

En önskan om ”hårdare tag” är något fler ungdomar uttryckte. Exakt vad som menas med hårdare tag är svårt att utröna. De uttrycker en önskan om att det ska arbetas mer med frågorna och att det ibland kanske pratas ”runt” det vilket skulle kunna vara en fingervisning om vad som menas. En ungdom säger såhär:

”Alltså jag tycker att alla borde jobbar mer med det här än vad de gör. Mer än att bara prata lite runt det. Det är en hemsk sak. Man måste ta tag i det hårdare för det finns så himla mycket mobbning” – (14-åring).

Den här ungdomen uttrycker att det finns mycket mobbning. Som vi tidigare sett så har de flesta ungdomarna inte uttryckt att det finns så mycket mobbning, kränkande behandling eller diskriminering, i alla fall inte i deras skola eller i deras närhet. Inte heller denna ungdom uttrycker det när det gäller hans skola eller närhet. Den här tanken om att det är vanligt förekommande kommer alltså förmodligen någon annanstans ifrån. Hur den här ungdomen exakt definierar mobbning är svårt att säga. Ungdomarna har tenderat att använda ordet mobbning som ett samlingsbegrepp för alla former av utsatthet och det kan antas gälla här också. Så även om hen inte har sett så mycket kränkande behandling i skolan så kanske hen syftar på att det finns i samhället i stort. Den ungdomen som uttalat detta citat är genomgående i sin intervju mycket noga med att påtala olika maktstrukturer utifrån normer och att exempelvis rasism också är problematiskt även om hen inte vill koppla det direkt till begreppet mobbning. Den här önskan om mer ”hårda tag” kan antas vara en önskan om mer värdegrundsarbete, normkritik och allmän diskussion om allas lika värde.

Vid en första anblick ser det ut som att eleverna generellt är ganska nöjda med arbetet som skolorna gör när någonting har skett på skolan. Vid närmare analys av deras svar framkommer det dock tydligt att eleverna inte har fått fullständig information om vad de ska göra, vad vuxna gör och vad som är straffbart eller inte. De kanske är nöjda eftersom de inte upplever så mycket utsatthet och om de har sett en lärare ta itu med en situation som innefattar kränkande behandling eller diskriminering så har de upplevt att lärarna har tagit detta på allvar. Avsaknaden av information gör dock gällande att ungdomarna egentligen har svårt att ha en åsikt om hur arbetet ser ut, eftersom de inte har fått veta hur det ser ut till fullo.

Enligt Barnkonventionens 12e artikel¹⁴ så ska de stater som ratificerat den se till att alla barn har rätt att bilda egna åsikter, fritt uttrycka dem och de ska beredas möjlighet att höras i frågor som rör barnet. I Uppsala kommuns mall för likabehandlingsplaner mot kränkande behandling och diskriminering finns en fråga gällande om barn har varit delaktiga i arbetet. Där kan skolorna fylla i om de har det och på vilket sätt. Om de inte har det ska det också motiveras. Som vi sett i genomgången av likabehandlingsplanerna så ser det mycket olika ut på olika skolor, och intervjuerna med ungdomarna ger en tydlig indikation på att informationen till dem ånga gånger tycks vara bristfällig. Dock är det överlag en anmärkningsvärd avsaknad av medvetenhet om kopplingen mellan information och delaktighet. Det skrivs ofta att skolan har genomfört kartläggningar tillsammans med barnen och att de ibland har fått ha åsikter om likabehandlingsplanen. Men om eleverna inte har den grundläggande informationen om lagar, regler och annat – hur ska de då till fullo kunna delta? För att ungdomar ska kunna delta måste de beredas utrymme, uppmuntran och tillåtelse av vuxna (James & James 2008:92; Neale 2002:456; Näsman 2004:63-65) och det kan diskuteras i vilken mån detta efterlevts här.

Förebyggande åtgärder

Eleverna beskriver som sagt att de är relativt nöjda med skolans arbete då något har skett. Det förebyggande arbetet är däremot något som många av dem beskriver som i princip obefintligt och att det skulle vara bra med mer sådant arbete. Återigen är det informationen som eleverna

¹⁴ <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#full> Senast läst: 2017-04-18

upplever är bristande. Under denna rubrik kommer ungdomarnas berättelser om hur det förebyggande arbetet ser ut redogöras för. Vidare kommer likabehandlingsplanen mot kränkande behandling och diskriminering tas upp. Ungdomarna har fått frågor om vad de vet om denna plan och om de har någon information om detta. Deras önskemål och åsikter om hur en skola bör arbeta förebyggande kommer ta upp en stor del av detta avsnitt.

De frågor som ställts till ungdomarna avseende det förebyggande arbetet är frågor om skolpersonal pratar med dem om kränkande behandling eller diskriminering. Även frågor om de har haft temadagar eller liknande eller om utomstående har kommit och föreläst kring frågor som rör detta.

En av ungdomarna svarar såhär på frågan om lärarna brukar prata med dem om mobbning, kränkande behandling och diskriminering:

”Inte speciellt mycket faktiskt... det har inte varit samtal... eller det är klart att de säger att man ska vara snälla mot varandra och sådär.” – (13-åring).

Det här citatet sammanfattar ganska bra vad de flesta beskriver om informationen de fått; att det är samtal om att man ska vara snälla mot varandra. Många har också beskrivit att den ”information” var något som togs upp mer när de var yngre. Vi ska se på några fler exempel:

”Vår rektor brukar prata innan terminen börjar så brukar han säga något. Men det är mest liksom att man ska klara av skolan... Men hen nämner det lite att man ska vara snälla mot varandra och så.” – (13-åring)

”Vi har fått något papper någon gång... Jag tror att det var både om att vara snälla mot varandra och vad man får och inte får göra. Regler för själva skolan... Alltså du vet, typ inte äta i klassrummet och sånt.” – (13-åring)

På frågan om skolpersonal har pratat med dem om kränkande behandling och diskriminering svarar en femtonåring såhär:

”Näej... De gjorde det i sexan tror jag. De gick igenom ordningsreglerna och sa att man skulle vara snälla. Men de har inte tagit upp det nu.”

En annan femtonåring uttrycker sig likadant om när de har fått information:

”Nej det brukar de inte göra. De gjorde det mycket i mellanstadiet nu på högstadiet har de inte gjort det alls vad jag kommer ihåg.”

Två saker framkommer med ovanstående citat; att skolan i princip endast säger att eleverna ska vara snälla mot varandra och att de gör detta när de är yngre och sedan inte alls. Märk väl att ungdomarna svarar det här på frågan om de har blivit informerade av skolpersonal om något gällande mobbning, kränkande behandling eller diskriminering. Att skolpersonal säger till ungdomar att de ska ”vara snälla” mot varandra i det sammanhanget kan ses som problematiskt och som ett uttryck för infantilisering eller en syn på barn som inkompetenta (James & James 2008:34-36). Detta kan också kopplas till möjliga bakomliggande antaganden om att barn i grunden är elaka (jfr James et al. 1998:10-13) och att de som kränker eller behandlar någon illa helt enkelt inte är snäll, vilket förminskar betydelsen av maktobalanser i barns och ungdomars sociala samspel. Det finns en intressant dubbelhet i att samhället ofta ser barn som ”goda och oskyldiga” samtidigt som det finns ett antagande om

att barn tenderar att vara elaka mot varandra (Brown Rosier 2009). Även kluvenheten kring barn som socialiserar barn är värd att nämna här; det kan vara av godo att barn socialiserar varandra men denna process behöver kontrolleras av vuxna så att det inte sker på fel sätt och att deras "ondska" kan visa sig om de lämnas ensamma (James & James 2008:97; James et al.1998:10-11; Wyness 2006;186-188). Dessa synsätt på barn kan möjligen länkas till skolpersonalens budskap till barnen att vara snälla mot varandra. Om vuxna utsätter andra vuxna för kränkningar eller liknande så är det få som enkom skulle säga att det handlar om att personen i fråga är elak eller att snällhet är lösningen på problemet. Vuxna anses vara mer komplexa än så och analyser av makt och vanmakt får ofta spela en stor roll när det gäller socialt samspel och konflikter mellan vuxna (Wyness 2006:163) medan barns och ungdomars sociala samvaro ofta anses vara mer förenklad.

Ungdomarna har också tillfrågats om det har förekommit temadagar på skolan som rör kränkande behandling, diskriminering, sexism, rasism eller något liknande. Ungdomarna beskriver att de har haft andra temadagar och ger som exempel temadagar om vetenskap, narkotika och friluftsdagar. De säger också att det inte har kommit utomstående som föreläst om något som rör detta. En ungdom beskriver dock att barnombudsmannen har varit på skolan. Hen beskriver det såhär:

"Jag kommer inte på någon specifik... Men det har nog hänt... Nyss kom barnombudsmannen och så pratade de lite om att man kunde ringa till BRIS och sånt... Men jag vet inte... Jag tror inte jag kommer på så mycket mer... Några har det väl varit." – (14-åring)

Vidare har ungdomarna tillfrågats om de vet om skolan har en likabehandlingsplan. Ingen ungdom uppger att de har sett den eller vet något om den. Vissa säger att de kan ha fått se den för längesedan men det är inte något de minns. En ungdom svarar såhär:

"Ja att alla ska behandlas lika... Vi brukar ha typ regler, jag vet inte om det är det... Vi kanske har gått igenom den någon gång." – (14-åring)

Det citatet är sammanfattande för hur ungdomarna svarat. Vissa svarar endast nej på om de vet vad en likabehandlingsplan är, vissa svarar som ovan att det förmodligen handlar om att alla ska behandlas lika och att de kan ha gått igenom det. En ungdom svarar helt enkelt:

"Nej den här skolan brukar inte prata om sånt." – (14-åring)

Som tidigare nämnts så finns det i likabehandlingsplanerna en del som handlar om hur barnen har gjorts delaktiga. Det som oftast förekommer är kartläggningar av olika slag – men återigen påvisar ungdomarna i denna studie att avsaknaden av information är det stora problemet avseende deras delaktighet.

En önskan om information

Ungdomarna har fått beskriva hur de själva skulle göra om de fick bestämma över en skolas förebyggande arbete. Vissa ungdomar har dessutom kommit in på detta i andra delar av sina intervjuer. Det är tydligt att det som de önskar och själva skulle trycka på är informationen.

En ungdom pratar om hur man kan hantera hot, hat och kränkningar på nätet:

"Om man kanske får någon hatkommentar på Instagram kan man ju anmäla... Eller typ hatkonton... Då tycker jag att man ska anmäla det kontot... Det är det bästa man kan göra... [Tror du att alla ungdomar vet hur man gör det?] Ja det tror jag, det är ganska enkelt, det är

bara att trycka på någon flik och så anmäler man. [Tycker du att det vore en bra idé om skolan pratade om det mer?] Ja det skulle det kunna vara. [Eller typ uppmana till det?] Ja.” – (14-åring)

Det verkar som att ungdomarna har relativt stor koll på hur man anmäler saker på olika sociala medier, men det kan inte antas att det är så för alla ungdomar och för att ge dem de bästa förutsättningarna för att kunna hantera olika situationer på det sätt de önskar kanske skolan bör informera mer om hur det fungerar.

En annan elev trycker på att det är framför allt gällande internet som information behövs:

”Typ att det var folk som kom och föreläste om det... För det känns som att det blir lite mer seriöst än om bara vår lärare skulle stå och snacka... Framförallt om internet tycker jag.” – (15-åring).

Den här ungdomen uttrycker fler önskemål. Det är inte bara själva föreläsningarna utan även att det gärna får vara utomstående personer som kommer och informerar. Gällande nätmobbningen så kan det antas vara så att skolorna har lite svårare att hantera den frågan. Det är ett relativt nytt fenomen och utarbetade former för hanteringen av detta finns inte heller i samhället i stort. Det är ofta det förekommer i media att personer blir hotade via nätet och att samhället har fortsatt svårt att hantera det på ett bra sätt. Kanske är det därför extra viktigt att det är någon utomstående som informerar om just nätmobbningen. Skolpersonalen kan inte förväntas vara experter inom alla områden och information om olika aspekter av nätmobbning kan komma att tas emot bättre om den kommer från annat håll.

En annan åsikt avseende i vilken form informationen ska komma är att den inte ska komma på ett papper. Två olika ungdomar uttrycker sig såhär:

”Jag tror att prata... Alltså att ta lektionstid och prata om vad de handlar om... inte bara få ett papper...” – (13-åring)

”Kanske mer informera... [...] Jag tror att vi har fått ett häfte eller någonting. [Vad tyckte du om det då?] Det känns som att det inte gör så mycket skillnad att bara få ett papper. Jag tror inte det är så många som läser det direkt. [Hur tycker du att man borde göra då?] Alltså typ föreläsning eller någonting, att någon kommer hit.” – (15-åring)

Dessa ungdomar beskriver alltså att de har fått papper med viss information som rör kränkande behandling och diskriminering men trycker på att det inte är okej, informationen behöver komma i en annan form.

Vidare beskriver vissa ungdomar att det är bra att ha mer information för att ungdomar som inte har blivit utsatta ska få större förståelse för hur det känns:

”Typ att vi ska gå igenom alla de här grejerna (här syftar ungdomen på mobbning, kränkande behandling och diskriminering) och få alla att förstå vad det är för någonting och kanske kolla på filmer av folk som blivit utsatta för alla de här olika grejerna.” – (14-åring)

”Vi borde ha dagar och sånt när man pratar om mobbning så att alla förstår vad det innebär att bli mobbad. För de flesta förstår ju inte, i vår klass finns det i alla fall ingen som jag vet blir mobbad och därför förstår inte alla hur det är.” – (14-åring)

”Jag tycker alla elever i skolan ska inse att mobbning inte är bra... Sen finns det ju kanske några elever som inte förstår det och då tycker jag att lärarna ska förklara för dem. Föräldrarna har ju också ett ansvar... och man har ett ansvar för sig själv...” – (13-åring)

Den här ungdomen resonerar om att alla har ett gemensamt ansvar i de här frågorna men att det återigen är individuellt och vissa kan vara i större behov av information än andra.

”Att man jobbar i till exempel grupper och pratar om frågor och tar det på allvar... Det skulle lätt bli i vår klass att killarna skulle prata för sig och tjejerna för sig... Killarna skulle inte göra någonting och inte ta det på allvar.” – (14-åring)

Även detta avslutande citat poängterar att arbetet mot kränkande behandling och diskriminering behöver individualiseras. Hen beskriver att det kan vara så att killarna i hans klass kommer ha svårare att arbeta i grupp med varandra och att det på något vis kan behöva styras.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis går några huvudsakliga slutsatser att dra. Det mest framträdande mönstret i resultaten är det som skulle kunna kallas för "begreppsförvirringen". När ungdomarna beskriver hur de uppfattar begreppen mobbning, kränkande behandling och diskriminering framkommer en bild där konsensus kring begreppen saknas. De beskriver också att de inte har fått någon vidare information om begreppen. Den här begreppsförvirringen kan leda till osäkerhet för ungdomarna och de vet inte vad som ska anmälas och inte. Vidare framkommer det att många av ungdomarna använder ordet mobbning i stor utsträckning och många av dem använder det som ett samlingsbegrepp för alla former av utsatthet. Trots att Skolverket har övergett begreppet så fortsätter det användas av ungdomarna i allra högsta grad. Detta kan möjligen hänga samman med att mobbning i allmänhet betraktas som en företeelse bland barn och ungdomar och att olika erfarenheter av kränkningar, hot och våld samlas i ordet mobbning. Den här synen på att det som barn gör är något helt väsensskilt från vad vuxna gör kan ha skapat att de också ser på alla former av utsatthet som drabbar dem som mobbning. Vissa ungdomar i denna studie har beskrivit saker som sker mellan vänner där de kanske skulle vilja säga att det är kränkningar. De beskriver pojkar som slår pojkar men på "ett skämtsamt sätt". Det kan vara så att vuxenvärlden ser på det som någonting som ungdomar gör mot varandra, möjligen med en viss skepsis men tänker att det hör ungdomen till. Ungdomarna själva kanske normaliserar de här beteendena i och med att de inte får någon annan information eller något utrymme att diskutera dem. De normaliserar beteenden som kanske inte egentligen känns bra men har inte fått verktygen att hantera dem på något annat sätt, och de känner kanske av att vuxenvärlden ser det som någonting normalt bland ungdomar. Eller som Ekerwald & Säfström (2012) uttrycker det då de argumenterar för att vårt ojämlika samhälle speglas i skolans värld: "... mobbning inte är någonting utanför, någonting avvikande, utan det sätt som normaliteten tar sig uttryck på." (s. 169).

Det andra huvuddraget i resultaten är de vuxnas normativa syn på att lösningen på konflikter barn emellan är att barnen ska vara snälla mot varandra. Här är det möjligt att utläsa ett perspektiv vari de kränkningar som finns bland ungdomarna definieras som "bråk", och att det är frånvaron av snällhet som gör att kränkningarna uppstår, vilket förmodligen inte skulle vara fallet om det rörde sig om vuxna. Det kan hävdas att det här finns en avsaknad av syn på barn som aktörer, utan att det ses som att deras konflikter inte är mer komplexa än ett "bråk" som kan lösas med snällhet, eller i alla fall att det inte finns något intresse av komplexiteten. Kanske är även tanken på att barn behöver tillsyn av vuxna då de socialiserar med varandra (James & James 2008:97; Wyness 2006:83) närvarande här. Denna socialisationsprocess innefattar att de utsätter varandra för kränkningar och detta behöver stävjas av vuxna. I det kan det ligga ett förminskande av komplexiteten i problematiken vilket kan få till följd att korrekta insatser och anmälningar inte görs. Kränkningarna och den möjliga diskrimineringen kan riskera att förminska och ungdomarna får inte tillgång till rätt hjälp och stöd i olika situationer.

Diskussion

Den här studien har pekat på att det finns en stor brist i skolans informationsarbete inte bara när det gäller det förebyggande arbetet eller den ovan nämnda begreppsförvirringen. Ungdomarna berättar också att de i princip inte vet vad som sker när skolan hanterar situationer där kränkande behandling och diskriminering förekommer. Ungdomarnas

fullständiga delaktighet görs omöjlig i detta. Ungdomarna beskriver att de i stort sett är nöjda med vad lärarna gör och de beskriver att det inte förekommer så mycket utsatthet just på deras skola och i deras närhet. Dock kan det argumenteras för att de anser att det fungerar bra eftersom de inte fått mer information och alltså inte getts möjlighet att bilda sig en fullständig uppfattning om skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering. Den här bristen på information och återkoppling visar att ungdomarna faktiskt inte är delaktiga i arbetet mot kränkande behandling och diskriminering trots att det står i de flesta likabehandlingsplanerna att de ska vara det och att skolan arbetar för det. Det går inte att i denna studie utläsa huruvida informanternas respektive skolor har likabehandlingsplaner där ungdomarnas delaktighet beskrivs, men oavsett så finns det uttryckt i andra dokument (från Skolverket och kommunens mall) att ungdomarnas delaktighet ska beaktas.

Det finns vissa svårigheter med att koppla den här studien till tidigare forskning utifrån att mobbningsforskningen har dominerats av psykologiska kvantitativa studier som till största del har studerat prevalensen och de individuella orsakerna till uppkomsten (Eriksson et al. 2002:14), och denna studie ligger långt ifrån detta. Det som denna studie kan hävdas visa som ligger i linje med tidigare forskning är att ungdomarna inte beskriver en speciellt stor förekomst av mobbning, vilket påvisats tidigare (Skolverket 2009:26; Carlerby et al. 2013:776). Vidare beskriver också en del informanter en könsskillnad gällande hur ofta och på vilket sätt flickor och pojkar kränker och diskriminerar vilket överensstämmer med tidigare forskning (Forsman 2003:20; Carlerby et al. 2012:287-288).

Som Forsberg (2016) påpekar så saknas det kvalitativ forskning där barn själva får komma till tals (s. 22) och på grund av detta är det inte möjligt att dra speciellt många paralleller mellan den här studien och tidigare forskning. Det kan alltså hävdas att den här studien till viss del fyller ett tomrum inom mobbningsforskningen.

Att analysera ungdomarnas delaktighet utifrån en barndomssociologisk ansats är en stor del av den här uppsatsen. Det hade inte varit möjligt att diskutera och problematisera deras delaktighet på ett djupare plan utan de barndomssociologiska teoretiska tankarna i grunden. Hade studien genomförts utan den synvinkeln hade förmodligen slutsatserna varit att ungdomarna är relativt delaktiga då de ändå tillhör grupper av olika slag och de ibland får papper eller andra former av information. Delaktigheten hade kanske kunnat ifrågasättas utan detta teoretiska ramverk, men inte lika ingående. Vidare kan sägas att den här studien har bekräftat mycket av det som hävdas inom barndomssociologin. Barnen utestängs från beslutsfattande, de marginaliseras och de bereds inte någon större möjlighet att delta aktivt i beslut och annat som rör dem vilket är några av de största poängerna som görs gällande barns samhällsposition inom barndomssociologin. Även den barndomssociologiska teorin om att det finns en slitning mellan det så kallade omsorgsperspektivet och delaktighetsperspektivet har fått en viss bekräftelse i och med denna studie.

Avseende val av metod så är den här studien kvalitativ och för att få tillgång till de resultat som redovisats här var det nödvändigt för den att vara det. Hade istället ett frågeformulär använts så hade resultaten nog sett annorlunda ut. Om ungdomarna exempelvis hade fyllt i hur delaktiga de uppskattar att de är i arbetet så hade inte deras delaktighet kunnat djupstuderas och ifrågasättas så som gjorts i denna studie. Fler ungdomar hade kunnat användas som informanter och studien hade varit mer generaliserbar, men man kan ändå hävda att ungdomarnas delaktighet är mer komplex än så. Det hade varit mycket svårt att få

en tillräcklig bild av deras upplevelse av skolornas arbete mot kränkande behandling och diskriminering för att kunna diskutera delaktigheten om de hade svarat kortfattad på ett frågeformulär.

Sociologisk forskning rörande kränkande behandling och diskriminering i skolor har varit mycket begränsad under en längre tid och det nuvarande bidraget är ännu litet (Eriksson et al. 2002:13-14). Med grund i detta kan det antas vara mycket framtida forskning som behövs. Utifrån denna studie kan dock tre huvudlinjer utskiljas.

Först och främst behöver det undersökas vidare hur ungdomar definierar begreppen mobbning, kränkande behandling och diskriminering i syfte att se om det finns en överensstämmelse med riktlinjer och regelverk. Som tidigare klarlagts är detta av vikt för arbetet mot kränkande behandling och diskriminering. Att ungdomarna tillsammans med skolpersonalen är överens om definitionerna är grundläggande för att arbetet ska fungera. Då denna studie har varit såväl tidsmässigt som utrymmesmässigt begränsad skulle en kartläggning av hur det ser ut för en större grupp ungdomar vara önskvärd.

Något som också skulle kunna adresseras i framtida forskning är skolpersonals syn på ungdomars beteende mot varandra. Vi har sett tendenser som pekar på att ungdomarna ombeds vara ”snälla mot varandra”, vilket kan vara uttryck för en normativ syn på barn och ungas sociala aktörskap. Det skulle vara intressant att veta hur skolpersonalen ser på ungdomarna och hur de ser på varför de utsätter andra för kränkande behandling och diskriminering eftersom skolpersonalens syn på ungdomar och deras utsatthet och beteende torde ha en inverkan på skolans dagliga arbete mot kränkande behandling och diskriminering.

En tredje och sista sak som får anses som relativt outforskad är dessa anti-mobbningsgrupper som några av ungdomarna refererar till. Vissa skolor har, som en av skolorna i denna studie, grupper av elever som på olika sätt är formade som en del i skolans arbete mot kränkande behandling och diskriminering. Resultaten i denna studie indikerar att dessa gruppen kan vara ett uttryck för symbolisk delaktighet och frågan är hur man kan säkerställa att dessa grupper kan arbeta på ett mer substantiellt sätt för ungdomarnas delaktighet, eftersom det uttryckligen efterfrågas i likabehandlingsplanerna. Inom ramen för denna studie har det inte varit möjligt att studera detta mer ingående, men frågor att ställa för framtida forskning skulle kunna vara: Vad anser ungdomarna fungera och inte fungera i sådana konstellationer? Är dessa grupper gynnsamma för ungdomarnas delaktighet eller används de på så sätt att det ska se bra ut på pappret?

Implikationerna för skolors arbete mot kränkande behandling och diskriminering är relativt tydliga; ungdomarna vill ha och behöver mer information om allt som rör kränkande behandling och diskriminering. För att säkerställa att ungdomarna är delaktiga i arbetet så måste de få mer information än vad som har framkommit att de har fått tillgång till. Vidare implikationer för praktiken i skolan bör formas och belysas utifrån vad ungdomarna beskriver då de har fått information. Då ungdomarna får tillräcklig information och på så sätt blir delaktiga i en större utsträckning kan de också lättare föra fram sina åsikter om andra aspekter av arbetet mot kränkande behandling, mobbning och diskriminering.

Referenslista

- Adler, Patricia A. & Adler, Peter (1998). *Peer power: preadolescent culture and identity*. New Brunswick, N.J.: Rutgers Univ. Press
- Agatston, Patricia W., Kowalski, Robin M. & Limber, Susan P. (2007) Students' Perspectives on Cyber Bullying. *Journal of Adolescent Health* 41, 2007, pp. 59-60.
- Ahlström, Björn (2009). *Bullying and social objectives : a study of prerequisites for success in Swedish schools*. Diss. (sammanfattning) Umeå : Umeå universitet, 2009.
- Ahlström, Björn (2010) Student Participation and School Success—The relationship between participation, grades and bullying among 9th grade students in Sweden. *Education inquiry* Vol. 1, Nr. 2, s. 97-115.
- Berg, Gunnar (2003). *Att förstå skolan: en teori om skolan som institution och skolor som organisationer*. Lund: Studentlitteratur
- Björk, Gunilla O. (1999). *Mobbning: en fråga om makt?*. Lund: Studentlitteratur
- Bråkenhielm, Carl Reinhold (2004) Barnets moraliska makt. i Olsen, L. (red) *Barns makt*. Uppsala: Justus förlag. s.19-30.
- Bühler-Niederberger, Doris (2010) Childhood Sociology – Defining the state of the art and ensuring reflection. *Current Sociology*. Vol 58, Nr. 2, s. 155-164.
- Carleby, Heidi, Viitasara, Eija., Knutsson, Anders & Gillander Gådin, Katja. (2013) How bullying involvement is associated with the distribution of parental background and with subjective health complaints among Swedish boys and girls. *Social Indicators Research*, Vol. 111, No. 3, s. 775-783.
- Cocks, Alison J. (2006) The ethical maze. Finding an inclusive path towards gaining children's agreement to research participation. *Childhood*, Vol. 13, Nr. 2, s. 247-266.
- Corsaro, William A. (2005). *The sociology of childhood*. 2. ed. Thousand Oaks: Pine Forge Press
- Corsaro, William A. (2009) Peer Culture. I Qvortrup, J., Corsaro, W., Honig, M-S. (red) *The Palgrave handbook of childhood studies*. Basingstoke : Palgrave Macmillan. S. 301-315.
- Cross, Donna, Li, Qing, Smith, Peter K & Monks, Helen (2012) Understanding and preventing cyberbullying; Where have we been and where should we be going?. I Li, Qing, Cross, Donna & Smith, Peter K. (red.) (2012). *Cyberbullying in the global playground: research from international perspectives*. Oxford
- Ekerwald, Hedvig & Säfström, Carl-Anders (2012). *Levd demokrati?: skola och mobbning i ungdomars liv*. 1. uppl. Stockholm: Liber
- Eriksson, Björn (2001) Mobbning: en sociologisk diskussion. *Sociologisk forskning*, Vol. 38, No. 2, pp. 8-43.
- Eriksson, Björn, Lindberg, Odd, Flygare, Erik & Daneback, Kristian (2002) *Skolan – en arena för mobbning – en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Skolverkets monografiserie. Stockholm:Liber.

- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet (2011). *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten: om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*. 1. uppl. Stockholm: Gothia: Wiley-Blackwell
- Forsberg, Camilla. (2016) *Students' perspectives on bullying*. Linköping University.
- Forsman, Arne (2003). *Skolans texter mot mobbning: reella styrdokument eller hyllvärmare?*. Diss. Luleå : Luleå tekniska univ., 2003
- Friends (2016) *Friendsrapporten 2016*. Föreningen Friends. Tillgänglig på internet: <https://friends-brandmanualswede.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2016/08/friendsrapporten-16-webb.pdf>
- Frönes, Ivar (2009) Childhood: Leisure, Culture and Peers. I Qvortrup, J.; Corsaro, W. & Honig, M-S. eds. (2009) *The Palgrave handbook of childhood studies*. Basingstoke: Palgrave MacMillan. S. 273-286.
- Goffman, Erving (1983[1973]) *Totala institutioner – Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Gough, Katherine. V., & Franch, Monica. (2005). Spaces of the street: socio-spatial mobility and exclusion of youth in Recife. *Children's Geographies*, 3(2), 149-166.
- Graneheim, Ulla H. & Lundman, Berit (2004) Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse education today*, Vol. 24, s. 105-112.
- Halldén, Gunilla (2003) Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige* årg 8, Nr 1-2, s. 12-23.
- Hart, Roger (1997). *Children's participation: - from tokenism to citizenship*. Firenze: UNICEF international Child Development Centre: 41.
- Horton, John (2008) A 'sense of failure'? Everydayness and research ethics, *Children's Geographies*, Vol. 6, Nr. 4, pp. 363-383.
- Idsoe, Thormod., Dyregrod, Atle & Cosmovici Idsoe, Ella (2012) Bullying and PTSD Symptoms. *Journal of Abnormal Child Psychology* Aug. 2012, vol. 40, Issue 6, pp. 901-911.
- Israel, Mark. & Hay, Iain. (2006). *Research ethics for social scientists: between ethical conduct and regulatory compliance*. London: Sage
- James, Allison (2009) Agency. I Qvortrup, J., Corsaro, W., Honig, M-S. (red) *The Palgrave handbook of childhood studies*. Basingstoke : Palgrave Macmillan. S. 34-45.
- James, Allison & James, Adrian (2008) *Key concepts in childhood studies*. Los Angeles: SAGE
- James, Allison, Jenks, Chris & Prout, Alan (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press

- James, Allison & Prout, Alan (red.) (1997). *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2., [rev. and updated] ed. London: Falmer
- Jans, Mark. (2004) Towards a contemporary notion of child participation. *Childhood*, vol. 11., No 1. Pp. 27-44
- Kolfjord, Ingela (2002) Förrättsligandet av ungdomars konflikter, *Sociologisk forskning*, Vol, 39, No. ¾, s. 116-145.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Lee, Nick (1999) Distributions of childhoods ambiguity in adult institutions. *Childhood*, Vol. 6, Nr. 4, pp. 455-474.
- Mayall, Berry. (2000) The Sociology of Childhood in Relation to Children's Rights. *The International Journal of Children's Rights* 8, s. 243-259.
- Mayall, Berry (2002). *Towards a sociology for childhood: thinking from children's lives*. Buckingham: Open University Press
- Mishna, Faye, Cook, Charlene, Gadalla, Tahany, Daciuk, Joanne & Solomon, Steven (2010) Cyber Bullying Behaviours Among Middle and High School Students. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 80. Nr, 3 s. 362-374.
- Mishna, Faye, Khoury-Kassabri, Mona, Gadalla, Tahany & Daciuk, Joanne (2011) Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, Vol. 34, No. 1, s. 63-70.
- Mishna Faye, Saini, Michael & Solomon, Steven (2009) Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying. *Children and Youth Services Review*, Vol. 31, Issue 12, s. 1222-1228.
- Monks, Claire P. & Coyne, Iain (2011) A history of research into bullying. I Monks, C & Coyne I. (eds) *Bullying in different contexts*. Cambridge University press. S. 1-11.
- Neale, Bren (2002) Children, divorce and citizenship, *Childhood*, Vol. 9, Nr. 4, s. 455-475.
- Närvänen, Anna-Liisa and Näsman, Elisabet (2006) 'Aged Childhood and Children Peer Collectivity', opublicerad. Presenterad vid Cost Action 19A, Roskilde, Danmark, Juni 2006
- Näsman, Elisabet (2004). Barn, barndom och barns rätt. I Olsen, L. (red) *Barns makt*. Uppsala:Justus förlag. S. 53-76.
- Näsman, Elisabet (2005). *Barns perspektiv och perspektiv på barn som informanter*. I SOU 2005:88, s. 271-308
- Olweus, Dan (1997) Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European journal of Psychology of Education*, Vol. 12, No. 4, Special issue: Children with special needs, s. 495-510.
- Qvortrup, Jens (1994) Childhood Matters: An Introduction. I Qvortrup, Jens (red.) *Childhood matters: social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury. S. 1-24.
- Qvortrup, Jens (1997) A voice for children in statistical and soial accounting: a plea for children's rights to be heard. I James, Allison & Prout, Alan (red.) (1997). *Constructing*

- and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood.* 2., [rev. and updated] ed. London: Falmer. S.85-102.
- Rivers, Ian, Chesney, Thomas & Coyne, Iain (2011) Cyberbullying. I Monks, C & Coyne I. (eds) *Bullying in different contexts*. Cambridge University press. S. 211-230.
- Skolverket (2011) *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Skolverket.
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2498>
- Skolverket (2016) *Attityder till skolan 2015*. Stockholm: Skolverket
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3654>
- Skolverket (2009) *På tal om mobbning - och det som görs: kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2224>
- Smith, Peter K. (2011) Bullying in schools: thirty years of research. I Monks, C & Coyne I. (eds) *Bullying in different contexts*. Cambridge University press. S. 36-60.
- Such, Elizabeth & Walker, Robert (2004) Being responsible and responsible beings: Children's understanding of responsibility. *Children & Society*. Vol. 18, pp. 231-242.
- Svahn, Johanna & Evaldsson, Ann-Carita (2012) 'You could just ignore me': Situating peer exclusion within the contingencies of girls' everyday interactional practices. *Childhood* Vol 18(4), 491-508.
- Thomsson, Heléne (2005). *Reflexiva intervjuer*. Enskede: TPB
- Trondman, Mats (2013) Att förstå barndom. i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 22, Nr. 2, pp. 7-35.
- Trost, Jan (2005). *Kvalitativa intervjuer*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Vetenskapsrådet (2002) Etiska riktlinjer.
- Wang, J., Iannotti, R., Nansel, T. (2009) School bullying among adolescents in the United States: physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent health*, vol 45, pp. 368-375.
- Wyness, Michael G. (2006). *Childhood and society: an introduction to the sociology of childhood*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Lagrum:
- Skollagen (2010:800).
- Diskrimineringslagen (2008:567)
- Barn- och elevskyddslagen (Upphörde gälla 2006).

Bilagor

Bilaga 1 - Informationsbrev

HEJ FÖRÄLDER OCH BARN!

Mobbning, kränkande behandling och diskriminering är ett problem på de flesta skolor idag. Skolorna är medvetna om detta och arbetar aktivt för att motverka att det sker, men det finns mycket lite forskning om hur ungdomarna är delaktiga i arbetet mot mobbning. Kan barnen och ungdomarna själva påverka hur arbetet går till? På vilka sätt tas deras åsikter tillvara? Dessa frågor tar jag upp i min masteruppsats som skrivs på Sociologiska institutionen vid Uppsala Universitet under våren 2017.

Jag vill undersöka hur ungdomar på högstadieskolor ser på sin del i det arbete som skolorna är ålagda att göra för att minska uppkomsten av kränkande behandling och diskriminering på skolan (mobbning). En del i arbetet är en intervjustudie med ungdomar som går på högstadiet. Frågorna avser ungdomarnas upplevelse av arbetet kring kränkande behandling och diskriminering ser ut på skolorna. Fokus kommer ligga på hur de upplever att de vuxna på skolorna involverar dem i detta arbete samt hur de anser att arbetet bör genomföras.

Intervjuerna kommer att spelas in. Efter inspelning kommer intervjuerna transkriberas och ljudupptagningen makuleras. Det transkriberade materialet kommer att avkodas och informanterna kommer anonymiseras. Inga namn, skolnamn eller andra uppgifter som gör det möjligt att läsa ut vilka informanterna är kommer att användas i uppsatsen. Ingen annan kommer ha tillgång till det inspelade materialet. Jag har god erfarenhet av att samtala med barn och ungdomar och intervjuerna kommer beröra arbetet gentemot mobbning och fokus kommer inte ligga på deras egna eventuella utsatthet. Intervjuerna beräknas ta cirka en timme. Du som deltar i studien, eller har ett barn som deltar i studien, kan när som helst under studiens gång avbryta ditt deltagande. Studien kommer att presenteras i form av en uppsats vid Uppsala Universitet som kommer vara tillgänglig via universitetets hemsida.

Jag vill be Dig som förälder att prata med Ditt barn om det här. Jag kommer att komma till ditt barns skola igen inom en vecka, det vore bra om ni fram till dess har funderat på om ni vill delta i studien och i så fall angett det på samtyckesblanketten nedan. Jag hoppas att ni vill hjälpa mig med detta och tackar på förhand varmt för det.

Om det är många elever som vill delta i studien kan det bli ett slumpmässigt urval då studien inte är så omfattande.

Med vänliga hälsningar,

Annie Forsgren

0733-382793

Annie_forsgren@hotmail.com

Kontaktuppgifter till min handledare:

Stina Fernqvist, forskare i Sociologi

Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF)

Tfnr: 018-471 65 42

E-mail: stina.fernqvist@ibf.uu.se

Jag har läst informationsbrevet och samtycker till att mitt barn deltar i intervjustudien.

Namn på barn: _____

Underskrift: _____

Namnförtydligande: _____

Datum och ort: _____

Bilaga 2 - Intervjuguide

Situation och bakgrund

- Hur gammal är du?
- Vilken klass går du i?
- Hur länge har du gått på den här skolan?
- Vad tycker du om att gå här – vad är bra och dåligt?

Mobbning, kränkande behandling och diskriminering som begrepp

- Vad betyder ”mobbing” för dig?
- Vad betyder ”kränkning” för dig?
- Vad betyder ”diskriminering” för dig?
- Finns det skillnader mellan dessa begrepp/ord? Om ja – vilka?
- Tycker du att det är någon skillnad på hur ungdomar beter sig mot varandra i skolan, på fritiden, på fritidsgården?
- Har du sett någon elev/känner du någon som blivit utsatt för mobbing, kränkning och/eller diskriminering på din skola? (*Om ja – hur kändes det/vad tänker du om det?*)
- Har du själv varit utsatt för mobbing, kränkning och/eller diskriminering på din skola? (*Om ja – hur kändes det/vad tänker du om det?*)
- Vad vet du/tänker du om nätmobbing? Är det något annat? (*Har du varit med om det? Har någon du känner varit med om det? Om ja – vill du beskriva vad som hände då?*)

Arbetet mot kränkande behandling och diskriminering allmänt.

- Brukar lärarna eller andra vuxna prata med dig och dina klasskamrater om mobbing/kränkande behandling/diskriminering? (*Beskriv. Vad tycker du om det?*)
- Har ni haft några temadagar på ämnet? (*andra temadagar om sexism, rasism etc.*)

Arbetet mot kränkande behandling och diskriminering specifikt.

- Om du själv blir utsatt eller ser någon som blir utsatt för mobbing/diskriminering/kränkande behandling, vad skulle du göra då?
- Har du och dina klasskamrater fått veta vad ni ska göra när sådant händer? (*Var har ni fått den informationen ifrån?*)
- Vet du vad lärare gör när de ser eller hör talas om mobbing/kränkande behandling/diskriminering? (*Skolsköterskan? Kuratorn? Andra vuxna?*)

Likabehandlingsplanen

- Vet du vad en likabehandlingsplan är?
- Vet du om din skola har en likabehandlingsplan?
- Vet du vad som står i den?
- Har någon på skolan informerat om den? (*om ja – vem och i vilket sammanhang?*)

Egna åsikter om arbetet mot kränkande behandling och diskriminering

- Hur tänker du att skolor borde arbeta mot kränkande behandling och diskriminering (*mobbing*)?

- Vad tänker du om den så kallade ”nätmobbingen”? Har skolor ansvar för att hantera nätmobbing mellan elever som inte sker på skoltid? (*Beskriv, på vilket sätt? Varför/Varför inte?*)
- Vad tycker du att ungdomarna själva borde göra?

Något annat du vill tillägga?

Tack för att jag fick intervjua dig!